

Українська мова

навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи

Пояснювальна записка

Курс української мови – важлива складова загального змісту початкової освіти, оскільки мова є не тільки окремим навчальним предметом, а й основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін.

Основна **мета** цього курсу полягає у формуванні ключової *комунікативної компетентності* молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань.

Навчання української мови має бути спрямоване також на формування *соціокультурної компетентності*, яка охоплює загальнокультурний розвиток учнів, адаптацію їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання.

У процесі початкового навчання української мови постійно проводиться робота над формуванням *компетентності уміння вчитися*. Важливо навчити молодших школярів організовувати свою навчальну діяльність, сформувати в них почуття відповідальності за виконуване завдання, готовність самостійно працювати з новим, доступним за складністю навчальним матеріалом, мати власну думку з приводу обговорюваних питань, обґрунтовувати її.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- вироблення в учнів мотивації навчання української мови;
- формування комунікативних умінь;
- гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання-розуміння, говоріння, читання і письма);
- опанування найважливіших функціональних складників мовної системи;
- соціокультурний розвиток особистості;
- формування в учнів уміння вчитися.

Відповідно до освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти навчальний предмет «Українська мова» будується за такими змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною.

Мовленнєва змістова лінія, яка є основною, передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу. З цією метою розвиваються, удосконалюються усні види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи у дошкільному віці (слухання-розуміння; говоріння), а також формуються, вдосконалюються види мовленнєвої діяльності, пов'язані

з писемним мовленням (читання вголос і мовчки, робота з дитячою книжкою, письмові види робіт).

Мовна змістова лінія, маючи спрямованість на засвоєння школярами знань про мову, мовні вміння, розробляється з урахуванням того, що в початковому курсі формування в учнів знань про мову, умінь виконувати певні види мовного аналізу є пропедевтичним. Цю роботу слід підпорядковувати розвитку в учнів орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних, стилістичних умінь.

Соціокультурна змістова лінія передбачає формування в учнів уявлення про мову як форму вияву культури українського народу, як засіб створення творів мистецтва (художньої літератури); розширення уявлень школярів про свою державу – Україну, культуру українського народу, про її особливості в різних регіонах; засвоєння малих українських фольклорних форм, національних формул мовленнєвого етикету, етикетних правил спілкування; використання набутих знань і вмінь під час виконання соціальних ролей, спілкування з представниками різних вікових груп і статусів, вирішення навчальних і життєвих проблем. Ця робота має органічно поєднуватися з іншими аспектами навчання і реалізовуватися за допомогою дібраних навчальних текстів, тем для побудови діалогів і монологічних зв'язних висловлювань різних видів, використання тематичних груп слів, стійких висловів, у яких відображаються особливості матеріальної і духовної культури народу, його національного характеру.

Діяльнісна змістова лінія спрямована на формування в молодших школярів вміння вчитися, яке дає їм змогу організовувати і контролювати свою навчальну діяльність і забезпечується послідовною мотивацією навчання, здатністю докладати власних зусиль для досягнення результату, виконувати мисленнєві операції і практичні дії, володіти вміннями й навичками самоконтролю та самооцінки.

Програму структуровано за такими розділами:

- **«Навчання грамоти»;**
- **«Мовленнєва змістова лінія»;**
- **«Мовна змістова лінія»;**
- **«Соціокультурна змістова лінія»;**
- **«Діяльнісна змістова лінія».**

У зв'язку з вилученням деяких тем у кожному класі, пропонується замінити їх завданнями на формування комунікативної, соціокультурної компетентності та компетентності вміння вчитися; уроками розвитку зв'язного мовлення; мовними іграми; роботою із словниками; діловими іграми.

Кількість годин на вивчення кожної теми вчитель встановлює самостійно, орієнтуючись на рівень підготовленості класу.

I. Навчання грамоти

Основним методом навчання грамоти, який усталився у вітчизняній школі, є аналітико-синтетичний. Він передбачає реалізацію принципу «від звука до букви». Це означає, що учні повинні спочатку навчатись виконувати різні аналітико-синтетичні дії зі звуками мовлення, що є базовим вмінням для формування навичок читання і письма.

Одночасно з аналітико-синтетичним методом можуть частково використовуватися й інші методи, зокрема метод цілих слів. Доцільність його принагідного застосування пояснюється необхідністю навчати школярів (після того, як вони засвоїли читання по складах) сприймати графічні образи багатьох добре знайомих слів цілісно, швидко впізнавати їх на основі попереднього досвіду. Таке уміння є обов'язковою умовою цілковито сформованої навички читання.

У навчанні письма необхідно формувати координацію дій рухового і зорового аналізаторів, графічні навички письма (правильне, чітке зображення букв, їх поєднань, плавне письмо складів, слів, невеликих речень у темпі, відповідному індивідуальним можливостям учнів); дбати про засвоєння гігієнічних правил, яких слід дотримуватися під час письма.

Враховуючи вікові особливості розвитку шестирічних учнів (слабкість дрібних м'язів руки, недостатня регуляція рухів під час письма, значна стомлюваність за тривалого напруження, недостатня сформованість зорового сприйняття графічного образу букви), програма не рекомендує форсувати навчання письма. Зокрема, опанування письма великих літер складної конфігурації може відбуватися не одночасно з навчанням відповідних рядкових (малих) букв, а з певним інтервалом. Однак за умови належної підготовленості учнів до опанування графіки письма вчитель може планувати вивчення малої і великої літер синхронно. Особливо такі можливості з'являються у II семестрі.

Програма не передбачає обов'язкового навчання першокласників безвідривного письма – за винятком таких випадків, де безвідривні поєднання букв є природними (*ми, не*) і не потребують повторного проведення по одній і тій самій лінії чи руху руки у зворотному напрямку по цій самій лінії (*ол, по, оо*). Поєднання з овальними та півовальними елементами відбувається за допомогою коротких прямих чи дугоподібних ліній.

За наявності в класі дітей, у яких переважають дії лівою рукою (визнаних лівшами після відповідної консультації з лікарем), учитель має корегувати методику навчання таких учнів, не наполягаючи на переучуванні їх на письмо правою рукою.

У процесі навчання грамоти важливо враховувати вміння, набуті дітьми в дошкільному віці. Учитель має забезпечити посилене навчальне навантаження тим учням, які певною мірою вміють читати й писати, та надати індивідуальну допомогу менш підготовленим.

Важливим завданням читання в 1 класі є пробудження у школярів інтересу до дитячої книжки, формування початкових умінь самостійно з нею працювати.

У добукварний і букварний періоди навчання, коли учні ще недостатньо опанували грамоту, вони з допомогою вчителя вчать сприймати текст на слух (аудіювання). Поступово педагог залучає школярів до самостійного прочитування знайомих складів, слів на обкладинці книжки, в кінці букварного та в післябукварний період – до самостійного читання.

Першокласники засвоюють також найпростіші структурні елементи дитячої книжки, основні правила гігієни читання і розглядання книжки,

накопичують досвід спілкування з однолітками та дорослими на основі прослуханого (прочитаного). Навчальним матеріалом на таких заняттях слугують дитячі книжки, які добираються з урахуванням вікових особливостей учнів, їхніх читацьких інтересів, уподобань, ви́до-жанрового, тематичного, авторського розмаїття, санітарно-гігієнічних вимог до видань для 6-річних першокласників. Це доступні дитячі книжки у типовому оформленні – основні написи (прізвище автора, назва книжки) розташовані на звичних місцях, виконані шрифтом, що легко прочитується, зміст ілюстрації на обкладинці відповідає назві книжки.

Бажа́но, щоб до кожного заняття добиралася нова книжка, і до кінця навчання в 1 класі учні здобули уявлення про те, що книжковий світ багатий і розмаїтий, у ньому кожна дитина може задовольнити свої пізнавальні інтереси, з книжкою можна цікаво проводити дозвілля.

У процесі навчання відбувається поступове ускладнення навчального матеріалу за такими показниками: кількість уміщених у книжці творів (від одного до трьох і більше), тип видання (книжка-твір, книжка-збірка; авторська, тематична, збірка народних казок тощо), обсяг текстів, що опрацьовуються на одному занятті (від 1 до 2 сторінок).

У 1 класі на роботу з дитячою книжкою рекомендується відводити до 20 хвилин уроку навчання грамоти (*один раз на 2 тижні*). Якщо учні класу мають достатній рівень розвитку навички читання, учитель може проводити заняття з дитячою книжкою протягом усього уроку.

II. Мовленнєва змістова лінія

Програма передбачає набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне і писемне, діалогічне й монологічне; про особливості висловлювань, зумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Однак основну увагу в навчанні слід приділяти розвитку вмінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності: **слухання-розуміння** (аудіювання), **говоріння**, **читання**, **письмо**.

У 1 класі формування всіх видів мовленнєвої діяльності здійснюється на уроках навчання грамоти, оскільки це інтегрований курс. У 2-4 класі доцільніше аудіювання і читання організовувати на уроках літературного читання, а говоріння і письмо--- на уроках української мови.

Формування та розвиток навичок мовленнєвої діяльності передбачає роботу над побудовою діалогічних і монологічних висловлювань – усних і письмових. Мається на увазі переказ готових текстів і побудова своїх висловлювань на добре знайомі учням теми: на основі прочитаних чи прослуханих творів, переглянутих фільмів, розповідей родичів, знайомих про ті чи інші події, про випадки із повсякденного життя школярів тощо. Необхідно пропонувати учням складати усні і письмові висловлювання з безпосередньою комунікативною метою (запрошення, вітання, вибачення, оголошення).

Ця робота виконується учнями самостійно або з опорою на різні допоміжні матеріали, пропоновані вчителем, – план, ключові словосполучення, речення, початок чи кінець майбутнього висловлювання,

малюнок чи серія малюнків тощо. Характер, кількість допоміжного матеріалу залежать від ступеня підготовленості школярів, від мети роботи.

Важливо, щоб в організації мовленнєвої діяльності учнів на уроках склалися такі ситуації, які спонукали б їх до **говоріння**. З цією метою використовуються сюжетно-рольові ігри, в яких умовно визначається місце дії (у класі, автобусі, парку, магазині), співрозмовник (*товариш, молодший брат, мама, гість з іншого міста, села*), мета висловлювання (*про щось розповісти, повідомити, переконати, виправдатись тощо*).

У розвитку усного (діалогічного, монологічного) мовлення доцільно широко використовувати роботу в парах і невеликих групах, яка дає можливість висловитись більшості учнів класу. При цьому важливо прищеплювати школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника, призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитись іншому, погоджувати власні репліки з тим, що сказав співрозмовник, в умінні сказати йому добре слово, висловити критичне зауваження в такій формі, щоб нікого не образити.

Розвиваючи **писемне мовлення** молодших школярів, учитель має заохочувати їх занотовувати свої думки, враження, писати про те, що їх справді хвилює. Важливим фактором є така організація роботи, за якої у того, хто робить записи, були б зацікавлені читачі або слухачі, готові обговорити написане (передусім його зміст, а не огріхи в побудові речень, правописі). При цьому необхідно заохочувати школярів удосконалювати, виправляти, переписувати свої роботи.

Важливе місце в системі роботи над розвитком мовленнєвої діяльності учнів відводиться урокам розвитку зв'язного мовлення, які рекомендується проводити **не менше одного разу на два тижні**: у 2-4 класах – це окремий урок, а в 1 класі – фрагмент уроку протягом 15-20 хвилин. Основна мета цих уроків у 1 класі – ознайомлення учнів із тематичними **групами** слів (*«Навчальне приладдя», «Явища природи», «Ввічливі слова»* і т. ін.); збагачення їхнього лексичного запасу словами – назвами предметів, ознак, дій; формування уміння будувати з вивченими словами словосполучення і речення, пов'язувати 2-3 речення у зв'язну розповідь. У першому класі зв'язні висловлювання будуються усно. Важливо, щоб теми для них були цікавими дітям, торкалися подій з їхнього повсякденного життя. Уже з першого року навчання слід спонукати учнів до висловлювання власних думок, своїх оцінних суджень, висновків, порад тощо.

Уроки розвитку зв'язного мовлення в 2 класі присвячуються ознайомленню школярів із виражальними засобами мови: порівняннями, епітетами, метафорами (без уживання термінів). Учні повинні навчитися правильно їх розуміти і доречно вживати у своєму мовленні. У другокласників також формуються вміння редагувати деформовані речення і тексти, будувати розповіді, описи за малюнком і запитаннями, серією малюнків, даним початком, опорними словами тощо. Творчі роботи, як правило, виконуються усно. Однак, починаючи з II семестру, учням потрібно пропонувати самотійно записувати в зошити невеликі висловлювання (3-4 речення).

У 3 класі на всіх уроках розвитку зв'язного мовлення в учнів формуються вміння будувати письмові висловлювання. А саме: перекази текстів, власні зв'язні висловлювання з використанням певних допоміжних матеріалів – запитань, опорних слів, даного початку, плану тощо. Перед виконанням кожної письмової творчої роботи обов'язковим має бути підготовчий етап уроку. Він передбачає лексичну роботу (тлумачення значення окремих слів, добір синонімів, виражальних засобів мови, образних слів і словосполучень та ін.); складання плану майбутнього переказу чи твору; іншу підготовчу роботу (повторення правил пунктуації, правопису окремих слів, структури тексту тощо). У доборі тематики текстів для переказів і учнівських творів необхідно враховувати інтереси дітей, практичне спрямування та виховне значення текстів. Важливо навчити третьокласників письмово висловлювати своє ставлення до того, про що вони пишуть.

Робота на уроках розвитку мовлення в 4 класі передбачає формування в учнів умінь писати твори на основі своїх спостережень, вражень від екскурсії, з обґрунтуванням власної думки, аргументацією свого вибору, власною оцінкою героїв прочитаного тексту чи переглянутого фільму тощо. Значна частина уроків розвитку мовлення відводиться на формування умінь писати докладний переказ тексту, можливе також ознайомлення з іншими видами переказів: стислим, вибіркоким, творчим. Складання плану і написання творчої роботи кожний учень здійснює самостійно. Колективно клас працює лише на підготовчому етапі уроку. Індивідуальна допомога вчителя у вигляді консультації, додаткової інструкції, поради можлива окремим учням, які цього потребують.

Одним із найважливіших видів мовленнєвої діяльності, робота над яким відбувається в початкових класах, є **читання**. У 2-4 класах для роботи з читання відведено спеціальні уроки, але й на уроках української мови цьому виду мовленнєвої діяльності важливо приділяти належну увагу.

Насамперед треба мати на увазі, що у навчанні мови широко використовуються тексти, робота над якими має розпочинатися з читання (вголос або мовчки), побіжної перевірки розуміння й обговорення окремих фрагментів. Специфікою роботи з читання на уроках мови є те, що увагу дітей слід особливо привертати до правильного вимовляння, значення слів; інтонації речень, різних за структурою; змістового поділу речень за допомогою пауз, мелодики та ін. Ці аспекти залишаються у сфері уваги і на уроках читання, але там акценти частково переміщуються в бік елементарного літературознавчого аналізу.

Загалом формування, розвиток навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності, будучи головною метою початкового навчання, займає не менше половини навчального часу на уроках мови.

III. Мовна змістова лінія

Учні одержують загальні уявлення про мову як засіб спілкування, пізнання, впливу; про існування у світі різних мов (споріднених і неспоріднених), про державну мову та інші мови, що функціонують в Україні.

Початкове навчання мови передбачає пропедевтичну роботу з формування у школярів знань про одиниці різних мовних рівнів (текст, речення, слово в його лексичному і граматичному значеннях, звуки мовлення).

Структурування розділів з вивчення зазначених мовних одиниць у підручниках для 2-4 класів може здійснюватися по-різному, за принципом науково обґрунтованої методичної доцільності.

Основна увага має приділятися практичним аспектам: роботі над значенням слова і кількісному наповненню словникового запасу учнів, збагаченню їхнього мовлення різними граматичними формами, розвитку вміння користуватися мовними засобами відповідно до норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних); умінню аналізувати, оцінювати власну мовленнєву творчість, удосконалювати її.

Практична спрямованість початкового навчання виявляється і в тому, що навчальні досягнення молодших школярів з мови оцінюються не стільки за знаннями про мову, скільки за мовними вміннями: будувати речення, різні за структурою (прості і складні, з однорідними членами речення, звертанням та ін.), за метою висловлювання та інтонацією; уміння правильно утворювати форми слова і будувати словосполучення; дотримуватися норм лексичної сполучуваності, норм вимови, наголошування слів.

Важливим навчальним умінням, яке підлягає обов'язковому контролю, є вміння застосовувати українську абетку (алфавіт) для відповідного розташування списків слів, користування навчальними словниками та іншою довідковою літературою.

В опануванні української мови важливо враховувати те, що вона є не тільки предметом навчання, а й засобом засвоєння інших предметів шкільної програми. Тому на уроках української мови необхідно опрацьовувати і мовний матеріал, який використовується на уроках з інших предметів, щоб забезпечити загальну мовленнєву культуру учнів. Так, на уроках мови доцільно регулярно пропонувати для практичних завдань складання словосполучень, речень зі слів, що належать до тих частин мови, поглиблена робота над якими не передбачається програмою початкових класів, але якими учні часто користуються, починаючи з першого класу. Це числівники в різних відмінках (*до шістдесяти п'яти додати п'ять...*), прислівники, прикметники вищого й найвищого ступенів порівняння (*швидко – швидше – найшвидше; великий – більший – найбільший* і под.), займенники різних розрядів (*цей, той, всякий, самий* та ін.).

Одним із важливих завдань початкового навчання мови є **формування елементарних умінь орфографічно правильно писати слова, вживати пунктуаційні знаки.**

Основою орфографічної грамотності є вміння співвідносити фонетичний і графічний образи слова, позначати звуки слова відповідними буквами без їх пропусків, заміन, вставлянь і переставлянь. Учні початкових класів мають оволодіти цими уміннями і безпомилково писати слова за фонетичним принципом. Крім того, вони мають засвоїти і самостійно користуватись у процесі письма тими правилами правопису, алгоритм застосування яких є простим (1-2 кроки у міркуванні, наприклад, уживання

знака м'якшення в кінці слова, прописної літери у власних назвах; написання *не* з дієсловом тощо).

Інші правила, які передбачають складний алгоритм застосування, засвоюються на пропедевтичному рівні; ознайомлення з ними і їх застосування здійснюється під керівництвом учителя. Це, наприклад, правила про написання слів з ненаголошеними голосними [е], [и], дзвінками і глухими приголосними, які піддаються взаємній асиміляції, правопису ненаголошених відмінкових та особових закінчень та ін.

До текстів контрольних і перевірних робіт на знання правил, що передбачають певний алгоритм застосування, вносяться тільки ті слова, які попередньо були опрацьовані на уроках у різних видах навчальних завдань.

Важливою частиною роботи з орфографії в початкових класах є засвоєння списку слів, вимову і написання яких школярі мають запам'ятати. Перевірка засвоєння цих слів (за попередні і поточний роки навчання) є обов'язковою частиною контролю за сформованістю правописних умінь.

Робота над правописом охоплює також засвоєння правил використання зазначених у програмах пунктуаційних знаків.

Визначальним умінням, яке має бути сформоване на початковому етапі навчання мови, є орфографічна і пунктуаційна зіркість: бачити в тексті особливості графічної форми слова, помічати пунктуаційні знаки у простих випадках, усвідомлювати їх роль у реченні, а також самостійно виправляти допущені помилки, зіставляючи написане зі зразком. Це уміння формується у процесі виконання школярами системи відповідних вправ на списування, різних видів навчальних диктантів, у роботі над помилками.

Важливим складником початкового навчання мови є **формування графічних навичок, техніки письма**. Необхідно прагнути, щоб письмо молодших школярів було охайним, розбірливим; його швидкість має задовольняти навчальні потреби учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Робота над каліграфією, технікою письма не обмежується періодом навчання грамоти, а продовжується в наступних класах. Увага до цього аспекту письма необхідна не тільки під час виконання школярами спеціальних вправ у написанні окремих літер, їх елементів, буквосполучень, слів, а й під час виконання всіх інших письмових робіт (списування, письмо під диктування, з пам'яті та ін.).

Робота з письма передбачає формування у школярів культури оформлення письмових робіт (відступ від попередньої роботи чи від верхнього краю сторінки, розташування на рядку заголовка, дотримання абзаців, полів, охайність підкреслень, виправлень тощо).

IV. Соціокультурна змістова лінія

Соціокультурна змістова лінія передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів та підготовку їх до життєдіяльності в українському соціумі і реалізується через виховні цілі уроків української мови шляхом використання текстів такої тематики (тематика текстів не

розписана по класах, але передбачає її використання з урахуванням вікових особливостей і потреб учнів відповідного класу).

Сім'я: повага до старших членів родини, допомога їм, професії батьків, сімейні свята, культура прийому гостей, сімейний відпочинок (подорожі, пікніки, екскурсії тощо), дозвілля, заняття за інтересами, режим дня, самообслуговування, турбота про здоров'я, загартування, заняття спортом, гігієнічні вимоги до користування телевізором, комп'ютером.

Школа: ставлення до школи, повага до вчителів, дружні стосунки з однокласниками, взаємодопомога, дружба, ставлення до новачків у класі, шкільні свята і традиції, шкільна бібліотека, шкільні гуртки, інші позакласні заходи.

Громадські місця: правила етикетної поведінки в транспорті, магазині, поліклініці, аеропорту, кінотеатрі, музеї, зоопарку, цирку, на вулиці, ігрових майданчиках, вокзалі, екскурсії, виставці, концерті, під час спілкування мобільним телефоном, правила поведінки зі знайомими і незнайомими людьми різного віку і статусу.

Рідний край: назва рідного міста чи села, вулиці, річки, природа рідного краю, поведінка на природі, турбота про природу, історичне минуле, визначні місця, відомі люди, традиції, добрі справи для рідного краю.

Батьківщина: назва, державні символи, розташування України в Європі, Україна – спільний дім для всіх народів, які її населяють, роль української мови як державної, державні свята, події історичного минулого, відомі люди минулого й сьогодення, українські національні символи, традиції, народні свята, дитячі фольклорні твори, повага до людей інших національностей, їхніх звичаїв і традицій.

V. Діяльнісна змістова лінія

Діяльнісна лінія передбачає формування в молодших школярів загальнонавчальних умінь і навичок:

- *навчально-організаційних* (розуміти визначену вчителем мету навчальної діяльності, організовувати робоче місце, раціонально розподіляти час, планувати послідовність виконання завдання, організовувати навчальну діяльність у взаємодії з іншими її учасниками (у парі, малій групі));

- *навчально-інформаційних* (самостійно працювати з підручником, шукати нову інформацію з різних джерел, користуватися довідниковою літературою, зосереджено слухати матеріал, зв'язно, послідовно, доказово відповідати, вести діалог);

- *навчально-інтелектуальних і творчих* (аналізувати мовні явища, порівнювати, виділяти головне, узагальнювати, встановлювати і пояснювати причиново-наслідкові зв'язки, вилучати зайве, групувати й класифікувати за певними ознаками, висловлювати аргументовані критичні судження, доводити власну думку, переносити знання і способи діяльності в нові обставини, застосовувати аналогію);

- *контрольно-оцінних* (використовувати різні способи перевірки та контролю своєї діяльності, знаходити і виправляти помилки, оцінювати власні навчальні досягнення).

Ця робота здійснюється у процесі реалізації інших змістових ліній шляхом настанов учителя, використання різних алгоритмів навчальної діяльності, пам'яток, зразків, інструкцій, застосування парних і групових форм роботи, інтерактивних методів і прийомів навчання тощо.

1 клас

238 годин (7 годин на тиждень)

Для забезпечення синхронності у навчанні читання й письма в букварний період доцільно здійснити розподіл годин протягом навчального року не за семестрами, як у 2-4 класах, а за тижнями: на одному тижні планувати 4 години на читання і 3 години на письмо, а на наступному тижні – 3 години на читання і 4 – на письмо. У результаті час, відведений на читання і письмо, буде розподілено порівну.

Процес навчання грамоти в 1 класі поділяється на 3 періоди: добукварний, букварний і післябукварний. Залежно від попередньої підготовки школярів, учитель може самостійно визначати тривалість кожного з періодів навчання грамоти, беручи до уваги обов'язкове забезпечення завдань кожного періоду.

У добукварний період необхідно:

- розвивати усне мовлення першокласників (уміння слухати-розуміти усні висловлювання, говорити);
- формувати елементарні аналітико-синтетичні вміння у роботі над текстом, реченням, словом, звуками мовлення;
- готувати учнів до письма.

Протягом **букварного періоду** першокласники оволодівають початковими уміннями читати за букварем, писати в зошитах з друкованою основою і в зошитах із сіткою для 1 класу. Крім цього, продовжується робота з розвитку усного мовлення.

Післябукварний період призначений для вдосконалення уміння читати, писати, робити елементарні аналітико-синтетичні операції з одиницями різних мовних рівнів, для розвитку усного мовлення, виконання завдань і вправ з читання і письма за підручником (навчальним посібником), який готує учнів до вивчення в 2 класі окремих курсів – української мови і літературного читання.

I. Навчання грамоти

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до навчальних досягнень учня/учениці
1. Навчання читати Добукварний період Практичне ознайомлення зі словами – назвами предметів, ознак, дій, граматичними питаннями до них. Розрізнення назв предметів за	Учень /учениця: <i>має уявлення про номінативну роль слова; розрізняє назви істот і неживих предметів; розпізнає слова – назви ознак, дій, ставить до них</i>

питаннями <i>хто це? що це?</i> Практичне ознайомлення з реченням. Поділ слів на склади. Поняття про наголос, наголошений склад. Мовні і немовні звуки. Уявлення про голосні і приголосні звуки, тверді і м'які приголосні, умовне позначення їх на письмі. Звуковий аналіз простих за звуковою будовою слів. Побудова звукової схеми слів. Букварний період Позначення звуків буквами. Ознайомлення з буквами, які позначають голосні і приголосні звуки. Навчання основного прийому читання прямого складу з орієнтацією на букву, що позначає голосний звук. Практичне ознайомлення зі способами позначення м'якості приголосних звуків. Ознайомлення з апострофом ('). Використання апострофа для того, щоб показати, що наступні за ним букви <i>я, ю, є, ї</i> позначають два звуки: [й] + відповідний голосний. Ознайомлення з буквами <i>г, щ</i> та буквосполученнями <i>дж, дз</i> і їх звуковими значеннями. Читання слів із ними. Читання слів із поступовим ускладненням їх звуко-складової структури. Складове читання і читання цілими словами.	питання з допомогою вчителя; <i>виокремлює</i> речення з мовного потоку; <i>розуміє</i> їх зміст, <i>складає</i> речення, з допомогою вчителя <i>аналізує</i> їх за кількістю слів. <i>вимовляє</i> слова по складах; <i>визначає</i> на слух склад, який вимовляється з більшою силою голосу; <i>має</i> уявлення про мовні і немовні звуки; <i>розрізняє</i> голосні і приголосні звуки, тверді і м'які приголосні, <i>умовно позначає</i> їх на письмі; <i>робить</i> звуковий аналіз простих за звуковою будовою слів типу: сир, дім, тато, калина; <i>будує</i> їх звукову схему, використовуючи умовні позначення звуків; <i>впізнає</i> і <i>розрізняє</i> букви на позначення голосних і приголосних звуків; <i>читає</i> прямі склади типу «ПГ», «П'Г»; <i>читає</i> склади і слова з буквами <i>і, я, ю, є, ї</i> в різних позиціях: на початку слова, складу, після букв на позначення приголосних звуків; <i>читає</i> слова з апострофом; <i>читає</i> слова з буквами українського алфавіту <i>г, щ</i> і буквосполученнями <i>дж, дз</i>;
--	--

Навичка миттєвого впізнавання найбільш уживаних у букварі слів, що складаються з 2-4 літер (<i>ти, де, та, так, дім, хто, мама, вона, стіл, брат</i>) і коротких сполучень слів (<i>я був, я і ти і под.</i>). Читання речень, коротких текстів із вивченими буквами. Правильне інтонування речень, у кінці яких стоять різні розділові знаки. Практичне засвоєння розділових знаків: крапка, кома, знак питання, знак оклику. <i>Післябукварний період</i> Після вивчення букваря уроки читання будуються на основі навчального матеріалу, призначеного для удосконалення основних якостей читацької навички – усвідомленості, правильності, виразності, а також швидкості, наближеної до повільної зв'язної розповіді. Читання текстів, які супроводжуються різноманітними навчальними завданнями, спрямованими на вдосконалення читацької навички й усвідомлення прочитаного тексту, підготовку учнів до роботи в 2 класі за Читанкою. 2. Навчання письма. Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт <i>Добукварний період</i> Зображення ліній, схожих на елементи букв.	<i>читає</i> слова складами (окремі слова нескладної структури – цілком); <i>читає</i> букварні тексти цілими словами (окремі слова ускладненої структури – за одиницями читання), правильно інтонуючи речення, різні за метою висловлювання та інтонацією – розповідні, питальні, спонукальні, окличні (<i>без уживання термінів</i>) з орієнтацією на відповідні розділові знаки; <i>читає</i> доступні тексти правильно, виразно (після попередньої підготовки), усвідомлює їх зміст; <i>дотримується</i> темпу читання, наближеного до повільної зв'язної розповіді; <i>розуміє і виконує</i> короткі інструкції до навчальних завдань у підручнику та запропонованих учителем (для виконання індивідуально, в парах, у групах). Учень /учениця: <i>показує</i> верхню, нижню, ліву, праву сторони сторінки; початок, середину, кінець рядка; <i>проводить</i> лінії: вертикальні, горизонтальні, похилі (ліворуч,
--	---

Орієнтування на сторінці зошита і в графічній сітці.	праворуч); зображує прямі, ламані, хвилясті, петельні лінії перервними і неперервними (у міру можливого) рухами руки; правильно пише прямі з верхнім і нижнім заокругленнями, верхні та нижні петлі, овали, півовали; знаходить і показує всі лінії графічної сітки зошита (верхня і нижня рядкові лінії, міжрядкова, похила);
Букварний період Комунікативна спрямованість процесу письма. Відомості про рукописні букви та пунктуаційні знаки. Правила поєднання елементів букв. Правила письма малих і великих букв. Типи поєднань малих букв. Типи поєднань великих і малих букв. Позначення звуків, сприйнятих на слух, відповідними рукописними буквами. Списування з рукописного і друкованого текстів. Письмо під диктування. Функції пунктуаційних знаків. Робота у зошиті без друкованої основи.	розрізняє друковане і рукописне письмо; пояснює необхідність естетичного вигляду рукописного письма; упізнає і називає за алфавітом малі і великі рукописні букви; пише їх із дотриманням правильної форми, висоти, ширини; поєднує безвідривно елементи букв природного злиття; букви за типами поєднань: верхнє, середнє, нижнє; пише слова зв'язно, ритмічно, з однаковим нахилом букв; розташовує слова і речення в основному рядку; списує склади, слова, речення з рукописного і друкованого тексту; пише під диктування склади, слова, речення; називає і вживає на письмі пунктуаційні знаки: крапку, кому, знаки оклику і питання; дотримується гігієнічних вимог у процесі письма;

Післябукварний період Використання набутих умінь і навичок письма (охоплюючи правописну грамотність) для різного виду письмових робіт. Робота у звичайному зошиті із сіткою № 1 (без друкованої основи)	стисує друкований і рукописний текст, дотримуючись каліграфічних вимог; виконує мовні завдання – фонетико-графічні, лексичні, граматичні; пише під диктування слова, речення з 3-4 слів (з урахуванням службових слів), у яких написання не розходиться зі звучанням, зв'язний текст, у якому написання слів відповідає вимові (інші слова записуються на дошці або продиктовуються орфографічно)
---	---

II. Мовленнєва змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до навчальних досягнень учня/учениці
1. Аудіювання – слухання-розуміння усного мовлення (протягом року) Сприймання на слух матеріалу, що складається з декількох звуків, складів, слів, словосполучень, виявлення серед них тих, які відповідають зазначеним прикметам. Сприймання на слух, розуміння змісту невеликих (за складністю подібних до букварних) текстів, що належать до художнього й розмовного стилів (казка, розповідь, вірш).	Учень /учениця: розрізняє сприйняті на слух мовні одиниці: звуки, склади, слова, словосполучення; встановлює кількість почутих звуків, складів у словах, слів у реченнях; виявляє серед звуків, складів, слів ті, які є «зайвими», відповідають зазначеним прикметам, наприклад, починаються певним звуком. слухає і розуміє усне висловлювання (сюжетний текст), обсягом 70-90 слів; фіксує початок і кінець тексту; визначає на слух кількість речень (2-4) у тексті; кількість слів у реченні без прийменників, сполучників, займенників, типу: <i>Іде осінній дощ.</i> (до 4 слів); відповідає на запитання за змістом прослуханого (хто? що? де? коли?)

Сприймання на слух інструкцій, що стосуються виконання навчальних дій чи ігрових завдань. 2. Говоріння (протягом року) Формування вміння регулювати дихання, силу голосу, темп мовлення. Читання напам'ять віршів, загадування загадок, промовляння скоромовок тощо. Відтворення (за ролями) діалогів із прослуханих казок, розповідей. Побудова запитань і відповідей на них за прослуханим чи прочитаним текстом, малюнком, діафільмом, навчальною ситуацією у класі та ін. Складання, розігрування діалогів за темами, близькими до життєвого досвіду дітей, після попередньої підготовки (обговорення змісту, робота зі словом, словосполученням, етикетними мовленнєвими формулами, що використовуються у діалогах). Повторення зразка зв'язного висловлювання, пропонованого вчителем. Переказування невеликого прослуханого тексту з опорою на подані словосполучення, запитання, план (на початку року вчитель пропонує зазначену вище допомогу усно, а в кінці року – і в письмовій формі). Побудова зв'язного висловлювання за поданим початком і малюнком	як?); <i>розповідає</i>, про що мовиться у тексті, який прослуховується; <i>співпереживає</i> з дійовими особами у процесі слухання тексту; <i>виконує</i> навчальні та ігрові дії відповідно до прослуханої інструкції. Учень /учениця: <i>регулює</i> дихання, силу голосу і темп мовлення у процесі виконання навчальних завдань; <i>читає напам'ять</i> 3-4 вірші (з Букваря або інших джерел); <i>відтворює</i> за зразком інтонацію речень, різних за метою висловлювання; <i>відтворює</i> в особах (з іншим учнем або вчителем) прослуханий діалог; <i>формулює</i> запитання за змістом прослуханого тексту чи іншим джерелом інформації; <i>відповідає</i> на поставлене запитання; <i>уважно слухає</i> співрозмовника й <i>відповідає</i> на його запитання, самостійно формулює репліки (запитання) до співбесідника за змістом попередньо підготовленої короткої розмови на добре знайому тему; <i>повторює</i> услід за вчителем зразок зв'язного висловлювання зі збереженням змісту та інтонаційних особливостей висловлювання; <i>переказує</i> сюжетний текст букварного типу; <i>самостійно будує</i> зв'язне висловлювання за поданим початком
--	---

(серією малюнків), на основі прослуханого тексту, випадку з життя. 3. Читання (протягом року) Роль уміння читати в житті школярів і дорослих людей. Усвідомлене читання доступних текстів. Правильне інтонування речень, у кінці яких стоять різні розділові знаки. Робота з дитячою книжкою Практичне ознайомлення учнів зі змістом понять: письменник, його прізвище, назва (заголовок) книжки (твору), малюнок (ілюстрація), обкладинка, написи на ній, корінець, сторінка. Формування умінь правильно називати книжку (твір): спочатку прізвище письменника, потім назву. Формування початкових умінь читати-розглядати дитячу книжку. Ознайомлення школярів із періодичними виданнями (дитяча газета, журнал). Практичне ознайомлення учнів із поняттями: <i>бібліотека, бібліотекар, читальна зала</i>. Ознайомлення школярів з основними правилами гігієни читання-розглядання, із правилами	і малюнком (ілюстрацією, серією малюнків), на основі прослуханого тексту або випадку з життя. Учень/учениця: <i>висловлюється</i> про значення вміння читати в житті людини і прагне опанувати його; <i>читає</i> вголос доступні тексти цілими словами (окремі слова ускладненої структури – за одиницями читання); <i>розуміє</i> зміст прочитаного; <i>правильно інтонує</i> речення, різні за метою висловлювання та інтонацією, відповідно до розділових знаків; <i>практично розрізняє, називає</i> структурні елементи дитячої книжки: обкладинка, корінець, сторінка; <i>виділяє, показує</i> на обкладинці та в середині книжки назву (заголовок) твору, прізвище письменника, ілюстрації; <i>правильно називає</i> книжку (твір): спочатку прізвище письменника, потім назву (заголовок); <i>розглядає</i> дитячу книжку (ілюстрації, назву, прізвище письменника); <i>висловлює</i> припущення (кілька слів), про що може розповісти ця книжка; <i>практично розрізняє</i> дитячі періодичні видання: газету, журнал; <i>правильно називає</i> 1-2 дитячі журнали ; <i>пояснює</i>, для чого існують бібліотека, читальна зала, книжкова виставка, хто допомагає вибрати книжку в бібліотеці; <i>дотримується</i> (під керівництвом учителя) правил збереження дитячої книжки, гігієни читання-розглядання, елементарних правил поведінки в бібліотеці.
--	---

збереження книжки, правилами поведінки в бібліотеці. 4. Письмо (протягом року) Уявлення про те, що письмо є важливим винаходом, який дає змогу передавати інформацію на відстані, зберігати її тривалий час. Переваги письма над іншими засобами передачі інформації (жести, умовні знаки, звукові сигнали та ін.). Роль уміння писати в житті людей. Переваги грамотної людини над неграмотною. Добір і записування назви малюнків. Складання і записування речень за ілюстраціями, навчальною ситуацією, подіями з життя, тощо	Учень /учениця: <i>розрізняє</i> види письма: друкованого, рукописного, малюнкового; <i>розуміє</i> їх значення для спілкування між людьми на відстані й у часі; <i>добирає і записує</i> (за допомогою вчителя) назву малюнка; <i>складає, записує</i> (самостійно та з допомогою вчителя) речення за ілюстраціями, навчальною ситуацією, створеною вчителем
--	--

III. Мовна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до навчальних досягнень учня/учениці
1. Текст. Речення. Слово (протягом року) Усні й письмові висловлювання, текст. Зміст, заголовок тексту; відповідність заголовка змісту тексту. Поділ зв'язного висловлювання на речення; встановлення меж речення на слух і за графічними ознаками (велика літера у першому слові, розділові знаки в кінці). Спостереження за інтонацією розповідних, питальних, спонукальних речень, а також окличних речень (без уживання термінів) і виконання з ними навчальних завдань, що потребують читання й письма.	Учень /учениця: <i>розрізняє</i> усні і письмові висловлювання, текст; <i>вибирає</i> з поданих або <i>добирає</i> <i>самостійно</i> заголовок до тексту букварного типу; <i>визначає</i> кількість речень у тексті (з 2-4 речень); <i>виявляє</i> їх межі за графічними орієнтирами; <i>інтонаційно правильно вимовляє</i> (читає) речення, різні за метою висловлювання, і відповідно <i>оформляє</i> їх на письмі; <i>упізнає</i> речення за певною комунікативною ознакою (містить запитання, прохання, побажання та

Спостереження за роздільним написанням слів у реченні; поділ речень на слова; розпізнавання на письмі прийменників, сполучників як окремих слів (без термінів). Ознайомлення зі словами – назвами предметів, ознак, дій. Робота над усвідомленням учнями лексичного значення слова. Поширення речень іншими словами за змістом.	ін.); визначає кількість слів у написаному реченні, яке складається з 1-4 слів (на слух--- з допомогою вчителя); складає прості речення (до 5 слів), у тому числі зі службовими частинами мови; упізнає і розрізняє слова – назви предметів, ознак, дій; ставить до слів питання <i>хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять?</i>; співвідносить слово і зображення відповідного предмета, дії, ознаки; вибирає з-поміж 2-3 слів те, якому відповідає тлумачення, пропонуване вчителем; доповнює речення 1-2 словами за змістом, добираючи їх самостійно або вибираючи із запропонованих у підручнику, вчителем;
2. Звуки і букви. Склад. Наголос (протягом року) Звуки мовлення у зіставленні з немовними звуками. Уявлення про те, що слова складаються зі звуків. Практичне ознайомлення зі смислорозрізнявальною роллю звуків; спостереження за тим, як вставляння, пропуск, заміна одного зі звуків слова може призвести до появи іншого слова (<i>сон – слон, танк – так, сини – сани</i> та ін.). Послідовний ряд звуків слова. Виділення (услід за вчителем і самостійно) окремих звуків слова (перший, наступний, той, що іде після такого-то звука, останній), правильно вимовляючи їх. Утворення складів різної структури (<i>на, нам, тра, трам</i>) з розрізнених звуків.	Учень /учениця: розрізняє мовні і немовні звуки; знає, що слова складаються зі звуків, що звуки на письмі позначаються буквами; пояснює співвідношення між звуками і буквами у складі, слові; пояснює зміну значення слова у результаті заміни одного зі звуків; правильно відтворює ланцюжок звуків у почутому слові з 2-6 звуків типу: <i>сир, дід, тато, калина</i>; виділяє перший і останній звуки у будь-якому слові букварного тексту; поєднує окремі звуки (2-4) у склад відповідної структури;

Ознайомлення з голосними і приголосними звуками; твердими і м'якими приголосними. Практичне ознайомлення з глухими і дзвінкими приголосними. Ознайомлення з артикуляційними органами, спостереження за їх роботою під час вимовляння різних звуків. Удосконалення вимови окремих звуків, які мають певні вимовні труднощі: [г], [ґ], [дж], [дз], [дз'], [ц], [ц'], [ч] та ін. Поділ слова на склади. Повторення за вчителем слів із наступним поділом їх на склади (слово вимовляється за правилами вимови). Розрізнення одно-, дво-, трискладових слів. Наголос у слові. Повторення за вчителем слів так, щоб було чітко чути склад під наголосом (вимовляють складами; наголошений голосний трохи розтягують, начебто перепитують із подивом). Робота зі словами, вимовляння і наголошування яких програма вимагає запам'ятати. Позначення звуків буквами. Абеткові (алфавітні) назви букв.	<i>розрізняє</i> голосні і приголосні звуки за звучанням та способом вимовляння; <i>правильно вимовляє</i> приголосні звуки [дж], [дз], [дз'], [ц], [ц'], [ч], щільний звук [г] та проривний [ґ]; <i>поділяє на склади</i> слова з двох – трьох складів; <i>визначає</i> наголос у дво-, трискладових словах; <i>знає</i> абеткові (алфавітні) назви букв.
3. Правопис (протягом року) Позначення звуків буквами у тих випадках, коли написання відповідає вимові. Використання ь і букв я, ю є, і для позначення м'якості приголосних звуків. Уживання великої літери на початку речення. Уживання розділових знаків у кінці речення. Списування навчальних друкованих і рукописних текстів.	Учень /учениця: <i>правильно записує</i> слова, вимова і написання яких збігаються; <i>правильно позначає</i> на письмі м'якість приголосних звуків; <i>дотримується правила</i> вживання великої літери на початку речення; <i>правильно вживає</i> розділові знаки (крапка, знак питання, знак оклику) під час списування та запису на слух речень; <i>списує текст</i> (близько 20 слів), дотримуючись правил каліграфії;

Письмо під диктування. Навчальні диктанти, матеріалом для яких є слова, речення, тексти. Слова, значення, вимову і написання яких учні повинні засвоїти: бабу́ся, бджола́, вира́зно, вірші́, гу́мка, гу́дзик, джмі́ль, дзі́га, дзьо́б, діду́сь, допитли́вий, за́гадка і зага́дка, зозу́ля, ім'я́, їжа́к, Ки́їв, комп'ю́тер, кукурудза́, леле́ка, ліні́йка, ля́лька, нові́й, о́лень, оліве́ць, папі́р, парасо́лька, по́друга, раді́сний, телефо́н, Украї́на, украї́нська, цуке́рка, цу́кор, чита́ння (34 слів)	<i>перевіряє</i> написане; <i>виправляє</i> допущені помилки; <i>пише</i> під диктування слова, речення з 3-4 слів, зв'язний текст близько 20 слів, написання яких здійснюється за фонетичним принципом; <i>правильно</i> вимовляє, <i>наголошує</i> і <i>пише</i> загальноновживані слова, передбачені програмою для запам'ятовування
--	---

IV. Діяльнісна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до навчальних досягнень учня/учениці
1. Формування навчально-організаційних умінь і навичок (протягом року) Організація робочого місця. Організація навчальної діяльності. Взаємодія з іншими учасниками навчального процесу, робота в парі, групі	Учень /учениця: <i>добирає</i> необхідне обладнання до уроку, <i>розташовує</i> його на парті у правильному порядку; <i>дотримується</i> правильної постави під час сидіння за партою; <i>правильно тримає</i> ручку під час письма; <i>уважно слухає</i> і <i>розуміє</i> вчителя, <i>приступає до роботи</i> відразу після його настанови; <i>слухає</i> відповіді однокласників Учень /учениця: <i>розрізняє</i> основні елементи навчальної книжки (обкладинка, сторінка); <i>орієнтується</i> на сторінці підручника; <i>користується</i> закладкою;
2. Формування навчально-інформаційних умінь і навичок (протягом року) Робота з підручником.	

Користування додатковими навчальними посібниками. Спілкування в процесі навчання.	<i>орієнтується</i> на сторінці зошита з друкованою основою; <i>працює</i> в зошитах для письма, розвитку зв'язного мовлення тощо; <i>говорить</i> у помірному темпі, чітко, виразно, з відповідною силою голосу; <i>зосереджено</i> слухає вчителя, <i>відповідає</i> на поставлені запитання повними реченнями; <i>зв'язно</i> <i>передає</i> кількома реченнями почуте, побачене; <i>ввічливо звертається</i> до вчителя, учнів. Учень /учениця:
3. Формування навчально-інтелектуальних і творчих умінь та навичок (протягом року) Виконання мисленнєвих операцій. Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових умовах (обставинах).	<i>виокремлює</i> в мовному потоці певні мовні одиниці (слова в реченнях, звуки і склади у словах); <i>виділяє</i> в предметах, мовних одиницях (звуках, складах, словах, реченнях) певні характерні ознаки; <i>порівнює</i> предмети, мовні одиниці; <i>знаходить</i> у двох предметах, мовних одиницях одного рівня однакові, схожі і різні ознаки; <i>вилучає</i> «зайвий» із групи об'єднаних за певною ознакою трьох-чотирьох об'єктів (предметів, мовних одиниць); <i>робить</i> (із допомогою вчителя) висновки-узагальнення після виконання навчального завдання; <i>виконує</i> мисленнєві операції за аналогією під час самостійної роботи. Учень /учениця:
4. Формування контрольно-оцінювальних умінь і навичок (протягом року) Перевірка і самоперевірка усних висловлювань і письмових робіт.	<i>фіксує</i> помилки в усних відповідях однокласників; <i>знаходить</i> орфографічні й пунктуаційні помилки у власних письмових роботах, <i>виправляє</i> їх; <i>оцінює</i> словесно результати своєї навчальної діяльності за

Оцінювання результатів навчання	орієнтирами, даними вчителем (правильно, красиво, що саме; якщо помилився, то в чому, що треба змінити, як уникати подібних помилок у наступній роботі та ін.)
---------------------------------	--

2 клас

(119 годин)

1-варіант

I семестр – 64 години (4 години на тиждень)

II семестр – 55 годин (3 години на тиждень)

2-варіант

3,5 години на тиждень, з них (0,5+0,5) один раз на два тижні

УРЗМ

I. Мовленнєва змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до навчальних досягнень учня/учениці
1. Говоріння (протягом року) Розвиток умінь регулювати дихання, силу голосу, темп мовлення. Відтворення, розігрування діалогів із прослуханих, прочитаних казок, розповідей. Складання діалогічного висловлювання на задану тему за пропонованими вчителем допоміжними матеріалами та без них. Вивчення формул мовленнєвого етикету, правил спілкування. Переказування прослуханого чи прочитаного тексту за поданим планом. Самостійне переказування епізоду з переглянутого фільму, телепередачі і т. ін., виявлення свого ставлення до подій, персонажів. Складання розповіді на основі	Учень /учениця: <i>регулює</i> дихання, силу голосу, темп мовлення відповідно до вимог навчальної діяльності; <i>створює</i> (спільно з однокласником (однокласницею) з попереднім обдумуванням протягом 2-3 хвилин) діалог на задану тему – 3-4 репліки для двох учасників без урахування вступних і прикінцевих етикетних формул; <i>використовує</i> у власному мовленні формули мовленнєвого етикету; <i>дотримується</i> правил спілкування; <i>усно переказує</i> текст із опорою на допоміжні матеріали (ілюстрація, план, опорні слова, словосполучення); <i>висловлює</i> своє ставлення до подій, персонажів тексту; <i>розповідає</i> про свої спостереження,

спостережень, власного досвіду, за малюнком, серією малюнків, заданим початком, початком і кінцівкою. . 2. Писемне мовлення Складання, записування підписів під серією малюнків (назв малюнків), які можуть слугувати планом розповіді. Побудова і записування речень, що передають зміст малюнка; вид з вікна класу; враження від екскурсії; на теми власного і шкільного життя. Складання 2-3 речень на теми, подібні до зазначених вище; пов'язування їх між собою; записування складеного зв'язного висловлювання. Складання записок (1-3 речень), адресованих батькам, однокласникам, учителю, що вміщують якусь інформацію, прохання тощо. Використання в них слів ввічливості. Добір до тексту заголовка; удосконалення тексту із часто повторюваними словами. Робота з деформованим текстом: перестановка окремих речень; вилучення речення, що не відповідає темі. Записування поновленого тексту.	події з власного життя; за ілюстраціями, поданими частинами тексту. Учень /учениця: <i>самостійно добирає назву і підписує малюнок (серію малюнків) за його змістом;</i> <i>складає і записує 2-3 зв'язаних між собою речення за змістом ілюстрації (враховується зміст і граматична правильність побудови речення); під кінець навчального року створює коротке (близько 20 слів) зв'язне висловлювання за ілюстрацією (серією малюнків), використовує в ньому найпростіші виражальні засоби мови (Осінь пофарбувала листя. Земля вкрилась білосніжною ковдрою); складає тексти з метою письмового спілкування з батьками, вчителем, однокласниками з дотриманням формул звертання, подяки тощо;</i> <i>добирає і записує заголовок до тексту; удосконалює текст із часто повторювальними словами шляхом їх заміни лексичними синонімами (без терміна) та словами він, вона, воно, вони, цей, ця, це, ці в різних формах;</i> <i>відновлює і записує навчальний деформований текст, який складається з 3-4 речень.</i>
--	--

II. Мовна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до навчальних досягнень учня/учениці
-----------------------------	--

1. Звуки і букви

Звуки слова. Відтворення слідом за вчителем і самостійно ланцюжка звуків слова, що складається з 5-8 звуків. Заміна, додавання, вилучення одного зі звуків слова так, щоб вийшло інше слово (*сон – слон*).

Українська абетка (алфавіт). Назви літер за абеткою. Розташування слів за абеткою з орієнтацією на першу літеру. Уміння користуватися абеткою в роботі з навчальним словником.

Склад. Вимовляння слів, «розтягуючи» їх по складах (*ба-бу-ся*).

Перенос частин слів з рядка в рядок по складах. Правила переносу слів зі збігом двох і кількох приголосних звуків. Правила переносу частин слів з літерами *й* та *ь* у середині слів. Правила переносу із буквосполученнями *дж, дз, йо, ьо*. Правило переносу слів з апострофом. Правило переносу слів з подвоєними приголосними.

Голосні звуки [а], [о], [у], [и], [і], [е]. Спостереження за роботою мовленнєвих органів під час промовляння голосних звуків. Букви, що позначають голосні звуки.

Наголос. Вправлення у правильному вимовлянні слів, у яких допускають помилки в наголосі (список слів складається учителем з урахуванням

Учень /учениця:

виконує усно звуковий і звуко-буквений аналіз слів та будує звукові моделі слів типу: *ящірка, джміль, колосся та з апострофом* (5-8 звуків);

виконує під керівництвом учителя аналітико-синтетичні і конструктивні навчальні дії зі словами на звуковому (буквеному) рівні;

правильно читає (напам'ять або із запису) українську абетку;

розташовує 5-6 слів за абеткою з орієнтацією на першу букву;

ділить дво-, трискладові слова на склади;

не розриває злиття приголосного з голосним при перенесенні частини слова з рядка в рядок;

застосовує правило переносу слів зі збігом приголосних (*шап-ка, шапка*);

не відриває при переносі літер *ь, й* від попередньої літери;

не розриває при переносі буквосполучення *дж, дз, йо, ьо*;

при переносі залишає апостроф біля попереднього складу; переносить слова з подвоєними приголосними відповідно до правила.

перелічує голосні звуки (шість) і називає букви на їх позначення (десять);

впізнає голосні звуки на слух та за вимовною ознакою (відсутність перешкоди на шляху видихуваного

реальної мовленнєвої ситуації). Приголосні звуки. Спостереження за роботою мовленнєвих органів (язик, губи, зуби) під час вимови приголосних звуків. Правильне вимовляння (за зразком учителя), розрізнення на слух дзвінких – глухих, твердих – м'яких приголосних звуків. Практичне засвоєння і вдосконалення нормативної (неоглушеної) вимови дзвінких приголосних у кінці слова і складу: <i>дуб, сад, сядь, віз, ложка, казка, берізка.</i> Удосконалення вимови слів з апострофом перед <i>я, ю, є, ї.</i> Записування слів з апострофом під диктування та правильне їх читання (твердо вимовляючи приголосні звуки [б], [п], [в], [м], [ф], [р] перед сполученнями [йа], [йу], [йе], [йі]). 2. Слово Спостереження за лексичним значенням слова. Розвиток уявлень про те, що слово служить для назви предмета, якості, дії. Тематичні групи слів. Розподіл слів на тематичні групи за такими ознаками, як колір, матеріал, форма, почуття та ін. Складання рядів слів за певною змістовою ознакою (видовою або родовою). Добір слів для доповнення речення, складання речень зазначеного змісту (скласти речення, яке можна було б використати під час обговорення письмової роботи однокласника, використати слова, потрібні для	повітря); <i>вимовляє</i> слова так, щоб чітко було чути наголошений звук (не розтягуючи слово по складах); <i>правильно наголошує</i> слова, передбачені програмою; <i>впізнає і розрізняє</i> на слух та за способом вимовляння приголосні звуки (утворення перешкоди на шляху видихуваного повітря); <i>розрізняє</i> на слух та за способом вимовляння тверді і м'які, дзвінкі і глухі приголосні (самостійно або з допомогою вчителя); <i>правильно вимовляє</i> слова з дзвінками приголосними звуками в кінці слова і складу перед глухим; <i>правильно вимовляє, читає і списує</i> слова з апострофом у процесі виконання навчальних вправ під керівництвом учителя. Учень /учениця: <i>розрізняє</i> слова, що називають предмети, ознаки, дії; <i>добирає</i> самостійно 4-6 слів, які відповідають на різні питання (<i>хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять?</i> та ін.); <i>розподіляє</i> ряд слів на 2 групи за смисловою ознакою; доповнює кожен ряд 2-3 словами; <i>доповнює</i> речення одним-двома словами за змістом;
--	--

визначення позитивного в роботі). Слова, близькі за значенням. Слова, протилежні за значенням. Формування початкових уявлень про частини мови; про те, що слова поділяються на групи залежно від того, на яке питання вони відповідають. Слова, які відповідають на питання <i>хто? що? (іменники)</i>. Постановка до слова одного з цих питань (використовуються слова з предметним і абстрактним значенням: <i>книжка, зима, радість</i>). Складання груп слів із пропонованим лексичним значенням (слова, що позначають осіб, які працюють у школі; предмети, розміщені у класі; почуття учня, який добре виконав роботу і т. ін.). Знаходження серед слів тих, що подібні чи протилежні за лексичним значенням. Змінювання слів, які відповідають на питання <i>хто? що?</i>, за числами (один – багато). Утворення множини іменників (у простих випадках, без уживання терміна). Правильне вживання іменника у множині чи однині у складеному реченні. Слова, що відповідають на питання <i>який? яка? яке? які?</i> (прикметники). Зв'язок прикметників з іменниками. Практичне змінювання цих слів за числами. Складання груп слів цієї категорії, які мають різне лексичне значення: назви кольорів, розміри предметів, ознаки за відношенням до пори року, матеріалу, з якого виготовлено предмет, інші ознаки. Виявлення серед прикметників слів, подібних чи протилежних за значенням.	<i>розпізнає</i> слова, близькі і протилежні за значенням; <i>виявляє</i> в ряду слів ті, що є близькими або протилежними за значенням; <i>розподіляє</i> слова на групи за значенням та питаннями (за частинами мови); <i>розрізняє</i> іменники, які відповідають на питання <i>хто? і що?</i>; <i>Знає</i> термін іменник і пояснює його значення на конкретному прикладі; <i>змінює</i> (за зразком) іменники за числами (один – багато); <i>впізнає</i> слова, які відповідають на питання <i>який? яка? яке? які?</i>, окремо та в реченнях, у тексті; <i>знає</i> термін прикметник і пояснює його значення на конкретному прикладі; <i>правильно ставить</i> питання до прикметників різного роду й числа; <i>знаходить</i> серед прикметників слова з подібним і протилежним значенням; <i>добирає</i> такі слова з допомогою вчителя та самостійно;
---	--

Утворення сполучень слів, які відповідають на питання *хто? що? та який? яка?...* Добір слів, які відповідають реальним ознакам того чи іншого предмета.

Слова, які відповідають на питання *що робити? що зробити? що робив? що буде робити? (дієслова)*. Складання груп дієслів із певним лексичним значенням дії: слова, що позначають говоріння, навчальні дії, виявлення почуттів та ін.

Знаходження серед дієслів тих, які подібні чи протилежні за значенням.

Службові слова, до яких не ставлять питань, але без яких майже неможливо побудувати речення: *на, в, із, по, до, у, над, під, а, але, і, чи, тому що*.

Речення.

Зміст і завершене інтонаційне оформлення речення. Речення, у яких є повідомлення, запитання, прохання або наказ, спонукання до дії. Спостереження за інтонацією таких речень.

Побудова речень.

Розділові знаки у кінці речення (? !), велика літера у першому слові речення.

Інтонація речень, різних за метою висловлювання.

утворює словосполучення іменників із прикметниками; *добирає* до відомого предмета відповідні ознаки;

впізнає слова-назви дій самостійно або з допомогою вчителя; *ставить* до них питання; *знає* термін **дієслово** і пояснює його значення на конкретному прикладі;

виявляє і добирає синоніми й антоніми (без уживання термінів) зі значенням дії;

упізнає в реченні, тексті службові слова, пише їх окремо від інших слів;

пов'язує між собою слова за допомогою службових слів;

Учень /учениця:

характеризує речення за його основними ознаками;

розрізняє на слух завершене і незавершене речення;

виділяє на слух окремі речення у висловлюванні; *визначає* кількість речень у тексті з 4-5 речень; *будує* схему речення, використовуючи умовні позначки для слів, зокрема і зі службовими частинами мови (без терміну);

дотримується розстановки розділових знаків у кінці речень у процесі списування, самостійного складання тексту, у диктанті;

правильно відтворює інтонацію розповідних, питальних і спонукальних речень; речень, у яких виражено сильні почуття (з додатковою окличною інтонацією); *поширює* речення словами за

Поширення речення за питаннями, поданими вчителем. Розуміння змісту речення. 5. Текст Заголовок тексту. Удосконалення вміння добирати заголовок відповідно до змісту тексту. Спостереження за побудовою тексту: речення-зачин, у якому повідомляється, про що йтиметься в тексті; основна частина, у якій викладено зміст висловлювання; речення-кінцівка, яке свідчить про те, що висловлювання завершено. Спостереження за роллю абзаців у тексті. Дотримування абзаців, які відповідають трьом основним частинам висловлювання (зачин – основна частина – кінцівка). Спостереження за використанням слів (<i>він, вона, вони, цей, ця, це, ці, тоді, після того</i>) для зв'язку речень у тексті. Удосконалення текстів шляхом заміни в них окремих слів, що повторюються, на близькі за значенням, і ті, що були вжиті раніше. 6. Мова і мовлення Уявлення про мову як засіб людського спілкування. Ознайомлення з мовними і немовними знаками. Усне і писемне мовлення (говоріння і письмо). Культура мовлення і культура спілкування. Слова ввічливості.	поданими питаннями; Розуміє зміст почутого чи прочитаного речення. Учень/учениця: <i>добирає або вибирає з-поміж запропонованих учителем заголовок до навчального тексту;</i> <i>визначає в тексті зачин, основну частину, кінцівку;</i> ; <i>пояснює</i> самостійно та з допомогою вчителя наявність абзаців у навчальних текстах; <i>дотримується</i> абзаців у процесі списування текстів; <i>використовує</i> займенники, прислівники, контекстні синоніми (без уживання термінів) для зв'язку речень у тексті; <i>удосконалює</i> навчальні і власні тексти, усуваючи лексичні повтори. Учень /учениця: <i>пояснює</i>, для чого людині потрібна мова; <i>розрізняє</i> мовні і немовні знаки; <i>пояснює</i>, коли використовується усне та писемне мовлення; <i>свідомо</i> вживає у своєму мовленні і спілкуванні слова ввічливості; <i>володіє</i> у процесі читання монологічних і діалогічних текстів
---	--

Сила голосу і темп мовлення в процесі читання, говоріння, діалогічного спілкування. 7. Повторення вивченого за рік Виконання навчальних і контрольних завдань. 8. Правопис (протягом року) Позначення звуків буквами у тих випадках, коли написання відповідає вимові. Використання знака м'якшення (ь) та букв я, ю, є, і для позначення м'якості приголосних звуків. Зіставлення вимови (читання) і написання слів (використовуються слова з ненаголошеними голосними, з апострофом перед я, ю, є, і). Уживання слів в усному і писемному мовленні відповідно до правил вимови і написання. «Орфографічне» промовляння (самодиктування) слів за правилами написання у процесі контрольованого письма. Уживання великої букви на початку речення, в іменах людей, кличках тварин, назвах міст, сіл. Уживання розділових знаків (крапка, знак питання, знак оклику) у відповідних за метою висловлювання та інтонацією реченнях, сприйнятих на слух. Списування навчальних друкованих і рукописних текстів з дотриманням правил оформлення письмових робіт. Письмо під диктування: навчальні	силою голосу і темпом мовлення, наближеними до природного говоріння і спілкування. Учень/учениця: <i>використовує</i> здобуті протягом навчального року мовні знання і мовленнєві вміння у процесі виконання навчальних і контрольних завдань. Учень/учениця: <i>правильно записує</i> сприйняті на слух слова підручкової лексики, вимова і написання яких не розходяться; <i>правильно позначає</i> на письмі м'якість приголосних звуків; <i>пояснює</i> різницю між вимовою і написанням слів, що пишуться за вивченими правилами; <i>коментує</i> правильне написання слова відповідно до опрацьованого орфографічного правила; <i>знає і дотримується</i> правил уживання великої літери на початку речення та у власних назвах; <i>правильно вживає</i> розділові знаки під час списування та запису на слух речень, різних за метою висловлювання та інтонацією; <i>стисує</i> текст із друкованого шрифту, дотримуючись правил каліграфії; <i>перевіряє</i> написане, <i>виправляє</i> допущені помилки; <i>пише</i> диктант, в якому написання слів здійснюється за фонетичним принципом та за вивченими
---	--

диктанти, матеріалом для яких є слова, речення, тексти. Контрольний диктант. Слова, значення, вимову і написання яких учні повинні засвоїти: <i>алфа́віт і алфа́віт, Батьківщи́на, будь ласка, ведмі́дь, ве́ресень, ву́лиця, геро́й, дива́н, дити́на, до побачення, духмяний, дяте́л, завда́ння, за́сць, календа́р, кі́лим, меда́ль, метро́на, добрані́ч, неді́ля, ноутбук, озна́ка, по́милка, поми́лка, але помилки, поне́ділок, предме́т, п'ятни́ця, рюкза́к, середá, співчу́ття, теа́тр, черво́ний, чергові́й, череви́ки, чернетка, четвер.</i> (36 слів). 9. Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт (протягом року) Закріплення графічних, гігієнічних навичок письма. Письмо великих, рядкових букв та їх поєднань у розчерках і окремо. Безвідривне поєднання 2-3 букв. Поступове прискорення письма в міру індивідуальних можливостей учнів. Оформлення письмової роботи. Запис слів, віршів у стовпчик. Вписування в таблицю слів. Підкреслення слів лініями заданої форми.	правилами (інші складні для написання слова записуються вчителем на дошці); <i>правильно вимовляє, наголошує і записує</i> слова, передбачені програмою. Учень/учениця: <i>Дотримується</i> гігієнічних і технічних правил письма; <i>каліграфічно пише</i> великі і малі літери алфавіту, дотримуючись відповідних поєднань їх у словах; <i>пише</i> безвідривно (в міру можливості <i>швидко</i>) буквосполучення типу: <i>ди, ви, вм, ту, ем, шу, ли</i> і под; <i>розташовує</i> самостійно заголовок у рядку; <i>дотримується</i> поля правого краю сторінки, вертикальності лівого її краю, абзаців; <i>робить</i> акуратні виправлення; <i>розташовує</i> слова і віршові строфи у стовпчик; <i>вписує</i> слова у таблицю; <i>підкреслює</i> від руки чи під лінійку слова під час розбору речення;
---	--

--	--

III. Діяльнісна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до навчальних досягнень учня/учениці
1. Формування навчально-організаційних умінь і навичок (протягом року) Організація робочого місця. Організація навчальної діяльності. Взаємодія з іншими учасниками навчального процесу.	Учень/учениця: <i>своєчасно готується до уроку; самостійно добирає необхідне навчальне приладдя; підтримує порядок на робочому місці; дбайливо ставиться до своїх і чужих навчальних речей; розуміє визначену вчителем мету навчальної діяльності; дотримується певної послідовності виконання завдання під керівництвом учителя (з чого почну, що зроблю потім, чим закінчу); переключається з одного виду роботи на інший; орієнтується в часі, відведеному на виконання поставленого завдання; дотримується режиму розумової праці під час виконання домашніх завдань; уважно слухає і виконує всі настанови вчителя; слухає і доповнює відповіді однокласників; співпрацює з однокласниками в парі.</i>
2. Формування навчально-інформаційних умінь і навичок (протягом року) Робота з підручником. Користування додатковими навчальними посібниками.	Учень/учениця: <i>самостійно користується підручником; орієнтується в умовних позначеннях; знаходить потрібний за змістом матеріал; працює з дидактичним, роздатковим матеріалом; користується навчальними словниками; працює в зошитах з</i>

Спілкування в процесі навчання. 3. Формування навчально-інтелектуальних і творчих умінь та навичок (протягом року) Виконання мисленнєвих операцій. Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових умовах (обставинах). 4. Формування контрольно-оцінювальних умінь і навичок (протягом року) Перевірка і самоперевірка усних висловлювань і письмових робіт. Оцінювання результатів навчання.	друкованою основою; <i>говорить</i> не поспішаючи, чітко і послідовно в процесі діалогічного і монологічного мовлення; <i>уважно слухає</i> вчителя та однокласників; <i>відповідає</i> зв'язно на поставлені запитання; <i>відтворює</i> послідовність подій і явищ у прослуханому тексті; ставить запитання за змістом речень, до уривків тексту. Учень/учениця: <i>виділяє</i> у предметах, мовних одиницях головні і другорядні ознаки; <i>встановлює</i> тотожність, схожість і відмінність між кількома предметами, мовними одиницями чи явищами; <i>виконує</i> логічне групування предметів, мовних об'єктів (за видовими і родовими ознаками, вилучає «зайвий» серед чотирьох-п'яти однорідних); <i>встановлює</i> логічну послідовність викладу подій; <i>переносить</i> знання і способи діяльності в нову ситуацію. Учень/учениця: <i>уважно стежить</i> за усними відповідями однокласників; <i>вказує</i> на помилки; <i>перевіряє</i> власні письмові роботи; <i>знаходить</i> і <i>виправляє</i> помилки на вивчені правила з допомогою вчителя; <i>оцінює</i> результати навчання свої й однокласників за орієнтирами, даними вчителем.
---	---

1-варіант

I семестр – 64 години (4 години на тиждень);

II семестр – 55 годин (3 години на тиждень)

2-варіант

3,5 години на тиждень, з них(0,5+0,5)один раз на два тижні

УРЗМ

Третій клас є особливим щодо змісту й організації навчальної діяльності молодших школярів на уроках української мови. Саме тут відбувається активне становлення графічної навички письма: учні починають писати у зошиті в одну лінію, набувають умінь скоропису, що є необхідним для виконання ними об'єктивно більшої кількості письмових вправ; удосконалюються їхні знання і вміння щодо опанування важливого для початкової мовної освіти розділу «Звуки і букви»; третьокласники засвоюють найважливіші правила української літературної вимови і грамотного письма; на дещо вищому рівні узагальнення знань і вмінь, порівняно з 2 класом, опановують розділи «Мова і мовлення», «Текст», а також відповідно до нової мети шкільного мовного курсу – формування комунікативного мовлення – вивчають розділи «Речення», «Лексичне значення слова», «Частини мови».

I. Мовленнєва змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до навчальних досягнень учня/учениці
1. Говоріння (протягом року) Регулювання дихання, сили голосу, темпу мовлення. Читання напам'ять віршів та прозових текстів. Складання діалогу за малюнком, описаною ситуацією – з опорою на допоміжні матеріали і без них. Розширення уявлень про культуру мовлення і культуру спілкування: етичні норми мовлення, правила культури спілкування. Переказування тексту з опорою на поданий план або опорне сполучення слів. Переказування	Учень/учениця: <i>свідомо регулює</i> дихання, силу голосу та темп мовлення у процесі навчального говоріння; <i>виразно читає</i> напам'ять вірші, прозові уривки, вивчені протягом навчального року; <i>бере участь</i> у складанні діалогу обсягом 4–5 реплік для двох учасників, без урахування етикетних формул початку і кінця розмови, (одним із учасників діалогу може бути вчитель); <i>дотримується</i> етичних норм мовлення, культури спілкування: <i>вживає</i> правильні форми звертань (за зразком), слів, що виражають прохання, пропозицію, побажання, вибачення у процесі спілкування; <i>усно переказує</i> текст (докладно і вибірково);

епізоду із переглянутого фільму, розповіді, почуті в позакласний час від близьких, знайомих. Висловлення своєї думки про певні предмети, явища, події. Повторення зразка зв'язного висловлювання, поданого вчителем, внесення деяких доповнень, змін у текст. Складання усних зв'язних висловлювань самостійно та за поданою вчителем дидактичною опорою: даним початком, основною частиною та кінцівкою, за даним або колективно складеним планом. Використання виражальних засобів мови (епітетів, порівнянь тощо). Орієнтування мовлення на слухача (співрозмовника), врахування ситуації, теми і мети повідомлення (повідомити про щось нове, поділитися радістю, звернутися з проханням, висловити співчуття, підтримати у скруті). Оцінювання складеного діалогу або зв'язного висловлювання, відзначення в ньому достоїнств, виявлення того, що потребує доопрацювання. Удосконалення тексту	<i>висловлює</i> власну думку про предмети, явища, події (почуті, прочитані, сприйняті у фільмі тощо); <i>повторює</i> зразок короткого висловлювання (3–4 речення), поданого вчителем; <i>вносить</i> свої доповнення, міркування; <i>будує</i> усне зв'язне висловлювання за малюнком, ситуацією та з опорою на допоміжні матеріали (частиною тексту, планом, опорними словами, словосполученнями); <i>бере участь</i> у створенні есе під керівництвом учителя. <i>використовує</i> виражальні засоби мови; <i>висловлює</i> своє ставлення до предмета, явища, ситуації; <i>дає загальну оцінку</i> діалогу, в якому взяв участь, та сприйнятому на слух; <i>зазначає</i> моменти, які потребують удосконалення; <i>бере участь</i> у колективному вдосконаленні тексту
2. Писемне мовлення Складання і записування запитань за змістом прочитаного, на задану тему та відповідей на запитання.	Учень/учениця: <i>будує і записує</i> 2-3 запитання за змістом прочитаного тексту, на задану тему; <i>формулює</i> письмові відповіді на

Робота з деформованим текстом – упорядковування частин тексту, окремих речень, добір заголовка тощо. Написання переказів (розповідний текст) за колективно складеним планом, з опорою на допоміжні матеріали (ключові слова та сполучення слів тощо), дотримуючись тричастинної структури висловлювання. Письмове висловлювання про прочитаний твір, ситуації з життя класу або сім'ї та ін. Використання виражальних засобів мови в писемному мовленні. Висловлення власної думки у письмовій формі. Складання записки, яка містить пояснення певного факту; привітання, запрошення; написання листа (другові, письменникові/письменниці тощо). Обговорення письмових робіт у парах, невеликих групах. Удосконалення змісту і форми написаного тексту (відповідність темі; наявність у тексті складових частин; логічність і послідовність	запитання, поставлені однокласниками, вчителем; <i>самостійно</i> <i>впорядковує</i> деформований текст: переставляє частини за логікою загального змісту, <i>вилучає</i> зайві речення, що не відповідають темі, <i>добирає</i> заголовок, <i>додає</i> власну кінцівку тощо; <i>письмово</i> <i>переказує</i> текст розповідного змісту, відтворюючи використані автором виражальні засоби мови; <i>складає</i> письмове висловлювання на основі вражень від прочитаного твору, ситуації з життя класу, сім'ї та ін.; <i>використовує</i> виражальні засоби мови; <i>висловлює</i> своє ставлення до того, про що пише; <i>складає</i> записки, привітання, запрошення, листи; <i>помічає</i> в роботі товариша позитивні сторони та <i>дає поради</i> щодо вдосконалення роботи, орієнтуючись на пам'ятку, підготовлену вчителем; <i>знаходить</i> і <i>виправляє</i> у власному тексті помилки (орфографічні, граматичні і стилістичні),
---	--

викладу думок; усунення одноманітних конструкцій речень, невиправданих лексичних повторів)	орієнтуючись на пам'ятку, підготовлену вчителем
--	---

II. Мовна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до навчальних досягнень учня/учениці
1. Мова і мовлення Розширення відомостей про мову як засіб людського спілкування. Державна і рідна мова. Культура усного і писемного мовлення. Слова ввічливості, їх уживання в різних ситуаціях 2. Текст Розширення уявлень про текст та його будову. Уявлення про змістовий зв'язок між частинами тексту. Спостереження за найголовнішими ознаками художніх, науково-популярних та ділових текстів. Типи текстів: розповідь, опис, есе (розмірковування у довільній формі на будь-яку знайому тему. Не претендує на завершеність.); їх характерні ознаки. Тема і мета висловлювання у текстах різних типів – розповідях, описах, міркуваннях, есе. Заголовок тексту. План тексту. Поділ тексту на логічно	Учень/учениця: <i>пояснює</i> значення мови в житті людей; <i>розрізняє</i> поняття <i>державна</i> (українська) і <i>рідна</i> мова; <i>знає</i> основні ознаки культури усного і писемного мовлення; <i>володіє</i> словами ввічливості, різними формами звертання до тих, з ким спілкується Учень/учениця: <i>визначає</i> в тексті його основні складові – зачин, основну частину, кінцівку; <i>відновлює</i> деформований текст із переміщеними частинами; <i>впізнає</i> за характерними ознаками художні, наукові (правила, визначення), науково-популярні та ділові тексти; <i>розрізняє</i> типи текстів за їх характерними ознаками; <i>визначає</i> тему (про що цей текст) та мету (чого він вчить, для чого створений) у текстах різних типів; <i>добирає</i> заголовок відповідно до теми тексту; <i>бере участь у колективному</i> (під

завершені частини за планом і без нього. Складання плану прочитаного тексту. Абзац. Роль абзаців у тексті. Необхідність дотримання абзаців при оформленні творчих завдань, переказів. Засоби змістового зв'язку між реченнями в тексті (слова <i>він, вона, воно, цей, ця, це, той, та, те</i>; лексичні повтори, близькі за значенням слова), вироблення уміння використовувати їх у власних висловлюваннях. Складання художніх та науково-популярних текстів(без уживання терміну), за поданими зразками, з урахуванням ситуації мовлення. 3. Речення Закріплення й узагальнення вивченого про речення в 1-2 класах. Речення, різні за метою висловлювання та інтонацією (розповідні, питальні, спонукальні; окличні та неокличні). Інтонування речень під час голосного читання, зв'язних висловлювань та усного діалогу. Використання різних видів речень у висловлюваннях, створених на основі навчальних ситуацій. Розділові знаки в кінці речень. Звертання, розділові знаки при них. Виділення звертань в усному	керівництвом учителя) складанні плану прочитаного тексту; <i>впізнає і визначає</i> кількість абзаців у тексті; <i>дотримується</i> абзаців при списуванні тексту, в оформленні творчих робіт, переказів; <i>пояснює</i> зв'язок між абзацами та планом тексту; <i>зв'язує</i> два сусідні речення в тексті за допомогою слів <i>він, вона, воно, вони, цей, ця, ці, потім, тоді</i> та ін. <i>використовує синоніми</i> для зв'язку речень у тексті; <i>складає і записує</i> художні і науково-популярні тексти за поданим зразком; <i>есе складає</i> усно (під керівництвом учителя); Учень/учениця: <i>розрізняє</i> на слух і на письмі розповідні, питальні і спонукальні речення; <i>впізнає</i> окличні речення на слух та на письмі за розділовим знаком у кінці; <i>правильно інтонує</i> речення, різні за метою висловлювання та вираженням експресії (почуттів); <i>складає усно і записує</i> речення, різні за метою висловлювання та вираженням почуттів; <i>правильно вживає</i> розділові знаки в кінці різних за метою висловлювання речень;
--	---

мовленні паузами, а на письмі – розділовими знаками (практично). Використання у ролі звертань форм кличного відмінка: <i>друзе, Ольго, Василю, Наталко, Наталю, Маріє Петрівно</i>. Головні члени речення (підмет і присудок). Зв'язок слів у реченні. Поняття про словосполучення. Головне і залежне слово у словосполученні. Встановлення смислових і граматичних зв'язків між словами в реченнях. Побудова речень. Поширення речень за питаннями . 4. Слово. Значення слова Значення слів, пряме і переносне значення, випадки багатозначності, найуживаніші омоніми (без терміна). Синоніми та антоніми, добір синонімів з метою увиразнення висловленої думки та уникнення невинуватених повторів того самого слова. Роль синонімів у тексті. Ознайомлення з деякими найпоширенішими фразеологізмами. Розвиток умінь помічати в тексті незнайомі слова, з'ясовувати їх значення.	<i>виділяє</i> звертання в усній формі інтонацією, а на письмі розділовими знаками – комами, знаком оклику; <i>використовує</i> форми кличного відмінка (до вчителя, товаришів по класу, працівників школи, членів родини); <i>визначає</i> в реченні головні члени (підмет і присудок – його основу); <i>виділяє</i> словосполучення у групі підмета і групі присудка; <i>визначає</i> другорядні члени речення (без поділу їх на види); <i>встановлює</i> з допомогою і під керівництвом учителя смислові і граматичні зв'язки між словами у простому неускладненому реченні з підметом-іменником і присудком-дієсловом за допомогою питань від головного слова до залежного (практично, без термінів): <i>росте</i> (на чому? де?) <i>на грядці</i>; <i>поспішає</i> (до чого? куди?) <i>до класу</i>; <i>складає</i> і <i>поширює</i> прості речення за запитаннями. Учень/учениця: <i>виявляє</i> в тексті слова з прямим і переносним значенням, багатозначні слова, найуживаніші омоніми (омофони – <i>коса</i> (дівчини і знаряддя праці); омоформи – <i>моя мати</i> – <i>мати</i> книжку; <i>омографи</i> (<i>книжкі</i> і <i>кніжки</i>) – практично, у процесі навчальної роботи, без уживання термінів; <i>добирає</i> синоніми й антоніми до загальновживаних слів; <i>використовує</i> їх в усному і писемному мовленні (навчальних творчих роботах); <i>пояснює</i> і <i>вживає</i> у власному мовленні опрацьовані за підручниками
--	---

Добір слів для якнайточнішого вираження думки під час усного та писемного мовлення. Культура мовленого слова: розрізнення літературної лексичної норми та ненормативної лексики (діалектизмів, суржику, русизмів тощо) на прикладах спостережень за мовленням учнів	фразеологізми, зокрема, прислів'я; <i>пояснює</i> значення слів, опрацьованих у попередній навчальній діяльності; <i>користується</i> прийомами тлумачення слів (добір синонімів, опора на морфемну будову тощо) та тлумачним словником; <i>добирає</i> слова для точного вираження думки в усному і писемному мовленні; <i>виявляє</i> у навчальних текстах, у мовленні товаришів по класу, у власному мовленні хибні, примітивні слова; <i>замінює</i> їх літературними, нормативними
5. Будова слова Поняття про закінчення й основу слова. Роль закінчення як частини слова, за допомогою якої змінюється форма слова (без вживання терміну) на прикладах із різних частин мови. Закінчення як засіб зв'язку слів у реченні. Визначення закінчення способом змінювання слів за питаннями.	Учень/учениця: <i>змінює</i> слова за питаннями під керівництвом учителя; <i>виділяє</i> змінну частину, <i>визначає</i> основу; <i>знаходить, визначає</i> закінчення у слові, поданому в кількох формах; <i>пояснює</i> роль закінчення у зв'язках слів у реченні;
Частини основи: корінь, префікс, суфікс.	<i>знаходить, визначає</i> корінь у ряді спільнокореневих слів; <i>визначає</i> префікс, суфікс у ряді слів з тим самим префіксом, суфіксом; <i>розрізняє, добирає</i> під керівництвом учителя і самостійно спільнокореневі слова, що належать до різних части мови; <i>аналізує</i> в навчальній роботі під керівництвом учителя і самостійно слова за будовою;
Корінь. Спільнокореневі слова. Аналіз будови слова.	<i>правильно вимовляє</i> слова з ненаголошеними голосними
Чергування голосних [о], [е] з [і] та приголосних [г], [к], [х] → [ж], [ч], [ш] → [з'], [ц'], [с'] у коренях слів.	

Вимова і правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, які перевіряються наголосом. Поняття «орфограма». Вимова і правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, що не перевіряються наголосом. Робота з орфографічним словником. Поглиблення знань про дзвінкі та глухі приголосні (парні й непарні). Вимова і правопис слів із дзвінкими приголосними в кінці та середині слів перед глухими. Правило перевірки правопису слів типу <i>просьба, боротьба, кігті, нігті</i>. Префікс. Словотворча роль префіксів. Творення слів з найуживанішими префіксами, складання з ними словосполучень і речень. З'ясування значення слів з різними префіксами. Префікси, співзвучні з прийменниками (спостереження за звучанням і написанням). Правопис префіксів <i>роз-, без-</i>. Спостереження за збігом однакових приголосних звуків на межі префікса і кореня (<i>беззубий, беззвучний, беззмістовний, роззолочений, роззуватись, роззиратись</i>). Практичне ознайомлення з написанням префіксів <i>з- (с-)</i>. Спостереження за значенням слів з різними префіксами (у словосполученнях, реченнях, текстах). Апостроф після префіксів перед <i>я, ю, є, ї</i>. Перенос слів із префіксами.	звуками [е], [и]; <i>знає</i>, що таке «орфограма»; <i>знаходить</i> слова з орфограмами, <i>перевіряє</i> їх; <i>користується</i> орфографічним словником для перевірки написання слів з ненаголошеними [е], [и], що не перевіряються наголосом; <i>знає правило</i> вимовляння дзвінких приголосних звуків у кінці слова і складу перед глухим і <i>дотримується</i> його в мовленні; <i>користується</i> правилом перевірки написання слів із сумнівними приголосними, що піддаються асиміляції (<i>про[зь]ба, моло[дь]ба, кі[х]ті, ні[х]ті</i>). <i>утворює</i> нові слова від заданої основи за допомогою префіксів; <i>пояснює</i> значення префіксів у словах з опорою на введення їх у словосполучення, речення; <i>розрізняє</i> в процесі навчальної роботи співзвучні префікси і прийменники (типу <i>без сорому – безсоромний, на письмі – написаний</i>) на слух і на письмі. <i>знає і дотримується</i> в навчальній роботі правила вимовляння і правопису префіксів <i>роз-, без-, з-, с-</i>; <i>дотримується</i> правил правопису слів з апострофом після префіксів, переносу слів із префіксами у процесі виконання навчальних вправ;
--	---

Суфікс. Спостереження за роллю суфіксів на прикладі спільнокореневих слів, які належать до тієї самої частини мови.

Творення слів з найуживанішими суфіксами, введення їх у речення, текст. Спостереження за збігом однакових приголосних на межі кореня і суфікса (*сонний, денний, осінній*). Поділ таких слів для переносу.

Спостереження за значенням слів із суфіксами (у реченнях, тексті).

6. Частини мови. Загальне поняття

Спостереження за словами, що відповідають на питання *хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять? скільки? котрій? котра? котре? котрі? де? коли? як?*, а також за службовими словами, до яких не можна поставити питання (*і, та, на, від, до, але* тощо). Розпізнавання таких слів.

Логічні вправи на розрізнення слів за родовими і видовими ознаками та за смисловими групами у межах кожної частини мови.

Спостереження і добір спільнокореневих слів, які належать до різних частин мови, розрізнення їх за питаннями, значенням, роллю в реченні та за граматичним і смисловим зв'язком з іншими словами (в межах словосполучень і

утворює нові слова, що належать до тієї самої частини мови за допомогою поданих суфіксів (*ручка, рученька, ручище; чорний, чорнявий, чорненький, чорнющий*);

пояснює в навчальній роботі значення, якого надають словам найуживаніші суфікси, зокрема суфікси зменшення, здрібнілості, пестливості.

Учень/учениця:

ділить на групи слова, які відповідають на питання різних частин мови (серед них числівників, прислівників без уживання терміна), які розрізняються за родом, числом (іменники, прикметники), стоять у формі того чи іншого часу (дієслова);

будує сполучення зі слів, що є різними частинами мови, використовуючи службові слова: *пішли до лісу; хлопчики і дівчатка; розрізняє* слова за родовими і видовими ознаками: **птахи:** *лелеки, зозулі, синиці, горобці; дерева:* *дуб, клен, яблуня, вишня; кольори:* *червоний, фіолетовий, зелений* тощо;

добирає групи спільнокореневих слів, що належать до різних частин мови, вводить їх у словосполучення і речення (*дуб, дубовий, задубіти; сміх, смішний, усміхатися*)

речень) Іменник Загальне поняття (питання, значення, роль та зв'язок з іншими словами в реченні за допомогою закінчень та прийменників). Іменники, що означають назви істот (<i>хто?</i>), та іменники, які означають назви неістот (<i>що?</i>). Власні і загальні іменники. Велика буква у власних іменниках. Формування поняття предметності на прикладах іменників, які означають опредмечені якості, дії. Вживання іменників у прямому і переносному значеннях. Рід іменників: чоловічий, жіночий, середній. Віднесення слова до одного з родів. Змінювання іменників за числами (однина і множина). Практичне ознайомлення з відмінками іменника (назви відмінків, відмінкові питання). Спостереження за змінюванням (у таблиці) іменників за відмінками. Форма слова. Спостереження за влучним уживанням іменників-синонімів, іменників-антонімів у тексті, розмірковування про їх роль. Вибір з даних слів тих, що найбільше відповідають меті й типу висловлювання. Вправи на заміну в тексті недоречних лексичних повторів	Учень/учениця: <i>має уявлення про іменник як частину мови; впізнає в тексті і самотійно добирає іменники; ставить питання до іменників, що належать до різних родів; будує сполучення іменників з іншими словами, використовуючи для зв'язку закінчення і прийменники; розрізняє іменники-назви істот і неістот, правильно ставить до них питання; розрізняє власні і загальні іменники, добирає відповідні приклади; вживає в письмових текстах власні іменники з великою буквою; відносить до іменників за поставленим питанням що? опредмечені якості, дії (зелень, добро, плавання, напис).</i> <i>розрізняє і пояснює в процесі навчальної роботи іменники в прямому і переносному значеннях;</i> <i>визначає рід іменників, ставить питання і відносить іменник до одного з родів; змінює іменники за числами; визначає число іменників; знає назви відмінків і відмінкові питання; має уявлення про відмінювання іменників; пояснює на конкретних прикладах значення терміну форма слова;</i> <i>добирає найуживаніші (1-3) синоніми та антонім до кожного із заданих іменників; вживає синоніми й антоніми в усних і письмових висловлюваннях; бере участь в удосконаленні навчальних і</i>
---	--

Прикметник Загальне поняття (питання, значення, роль у реченні). Встановлення зв'язку прикметників з іменниками за допомогою питань від іменника до прикметника. Вживання прикметників у прямому і переносному значеннях. Прикметники-синоніми, прикметники-антоніми. Використання їх у зв'язних висловлюваннях. Спостереження за влучним уживанням прикметників у тексті, зокрема в описах, розмірковування над тим, з якою метою вони дібрані автором. Спостереження за вживанням прикметників у загадках. Вибір з-поміж поданих прикметників тих, що найточніше характеризують персонажів, події, явища. Змінювання прикметників за родами Родові закінчення прикметників: <i>-ий, -ій, -а, -я, -е, -є</i>. Розпізнавання форм прикметників за родовими закінченнями та іменниками, від яких залежать прикметники. Змінювання прикметників за числами.	власних текстів за допомогою синонімів. Учень/учениця: <i>має уявлення про прикметник як частину мови; впізнає прикметники в реченні і тексті; пояснює роль прикметників у мові і мовленні; будує сполучення прикметників з іменниками; встановлює між ними граматичний зв'язок за допомогою питань (нове пальто – пальто (яке?) нове; у новому пальті – у пальті (якому?) новому); пояснює пряме і переносне значення прикметників у процесі виконання навчальних вправ; добирає до поданих прикметників 1-3 синоніми та антонім; використовує їх в усному і писемному мовленні, зокрема в описах; бере участь у колективних навчальних вправах з удосконалення речень, текстів шляхом додавання (добору) прикметників до іменників; складає прості загадки про предмети за допомогою прикметників, що характеризують предмети-відгадки;</i> <i>змінює прикметники за родами; визначає рід прикметників за закінченням, поставленим питанням; за родом іменників, з якими вони зв'язані;</i> <i>змінює прикметники за числами, вводить їх у речення.</i>
---	--

Дієслово Загальне поняття (питання, роль у реченні). Зв'язок дієслова з іменником у реченні. Дієслова-синоніми, дієслова-антоніми. Вживання дієслів у переносному значенні. Спостереження за влучним добором дієслів автором тексту для змалювання подій, явищ. Вибір із даних дієслів тих, що найвиразніше передають думку, відповідають меті й типу висловлювання. Удосконалення висловлювань шляхом добору дієслівних синонімів. Час дієслова. Змінювання дієслів за часами. Розпізнавання часових форм дієслів у тексті. Використання їх у власних висловлюваннях. Правило написання не з дієсловами. Використання дієслів з не в монологічному та діалогічному мовленні 7. Повторення вивченого за рік Виконання навчальних і контрольних завдань 8. Фонетика і графіка. Правопис (протягом навчального року) Українська абетка (алфавіт). Букви	Учень/учениця: <i>має уявлення про дієслово як частину мови; впізнає дієслова в реченні, тексті, ставить до них питання; пояснює їх значення у мові і мовленні; зв'язує з іменниками; добирає до поданого дієслова 1-3 синоніми, антонім; пояснює в навчальній роботі дієслова, вжиті у переносному значенні; бере участь у колективних навчальних вправах з удосконалення текстів шляхом добору дієслів-синонімів;</i> <i>розрізняє часові форми дієслова; ставить питання до дієслів різних часових форм; змінює дієслова за часами у формах доконаного і недоконаного виду (без уживання термінів) за допомогою питань: що робить? що зробить? що робив? що зробив?; розпізнає часові форми дієслів у тексті; вживає дієслова з не в усному і писемному мовленні, в різних ситуаціях спілкування (в суперечках, дискусіях, застереженнях, виправдовуваннях, порадах, повчаннях)</i> Учень/учениця: <i>використовує здобуті протягом навчального року мовні знання і мовленнєві вміння у процесі виконання навчальних і контрольних завдань.</i> Учень/учениця:
--	---

на позначення голосних і приголосних звуків. Способи позначення м'якості приголосних на письмі. Робота з орфографічним та іншими навчальними словниками. Правопис слів з ненаголошеними голосними [е], [и] в корені слова, що перевіряються наголосом. Правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, що не перевіряються наголосом. Правопис слів із дзвінками приголосними в кінці слова та в кінці складу перед глухими. Правопис слів із дзвінками і глухими приголосними, що піддаються уподібненню за дзвінкістю-глухістю. Правопис префіксів <i>роз-, без-, з- (с-)</i>. Вживання апострофа після префіксів на приголосний перед буквами <i>я, ю, є, ї</i>. Правила переносу слів з префіксами та з апострофом після префіксів. Подвоєння приголосних на межі префікса і кореня, кореня і суфікса. Правило переносу слів із подвоєними буквами. Велика буква у власних іменниках. Правило написання не з дієсловами. Розділові знаки в кінці речень.	<i>відтворює</i> усно український алфавіт; <i>називає</i> букви на позначення голосних і приголосних звуків, парних дзвінких і глухих приголосних; <i>правильно називає</i> всі літери; <i>розташовує</i> слова за алфавітом, орієнтуючись на другу літеру; <i>користується</i> орфографічним та іншими навчальними словниками (тлумачним, синонімів та ін.); <i>застосовує</i> правила перевірки написання слів з ненаголошеними голосними [е], [и] в корені, що перевіряються наголосом; <i>користується</i> орфографічним словником для перевірки написання слів з ненаголошеними [е], [и], що не перевіряються наголосом; <i>пише</i> слова із дзвінками приголосними в кінці слова і в кінці складу перед глухими відповідно до літературної вимови; <i>застосовує</i> правило перевірки букв на позначення дзвінких і глухих звуків, що піддаються уподібненню (<i>молотьба, просьба, легко, нігті</i>); <i>дотримується</i> правил правопису префіксів <i>роз-, без-, з- (с-)</i>, вживання апострофа після префіксів на приголосний звук, переносу слів з префіксами, з апострофом після префіксів; <i>правильно записує</i> слова зі збігом однакових приголосних звуків на межі морфем (<i>беззахисний, осінній</i>) та <i>переносить</i> їх з рядка в рядок; <i>записує</i> власні іменники з великої букви; <i>пише</i> окремо не з дієсловами; <i>дотримується</i> правил вживання розділових знаків в кінці речень, різних за метою висловлювання та
--	--

Звертання. Розділові знаки при них. Списування навчальних друкованих і рукописних текстів з дотриманням правил оформлення письмових робіт. Письмо під диктування: навчальні диктанти, матеріалом для яких є слова, речення, тексти. Контрольний диктант. Слова, значення, вимову і написання яких учні мають запам'ятати: <i>абрикós, адрéса, ай́стра, акваріум, апельсі́н, апеті́т, асфáльт, вдячний, велосипéд, во́гнище, вокза́л, внесок, гармонія, горизóнт, гримі́ти, депутáт, дециме́тр, дире́ктор, елэ́ктрика, кипі́ти, кишéня, колекті́в, комба́йн, коридóр, космона́вт, крини́ця, мину́лий, милосердний, очерет, пирі́г, приязний, президéнт, пше́ниця, сантимéтр, секу́нда, триво́га, фэ́рмер, хвили́на, черéмха, черéшня</i> (40 слів). 9. Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт (протягом року) Технічні навички. Графічні навички. Поступовий перехід до письма в графічній сітці зошита в одну лінію. Підготовчі графічні вправи. Написання окремих елементів висотою в 1/3 рядка, у піврядка та в 2/3 рядка. Закріплення письма великих і малих букв та пунктуаційних знаків. Письмо букв за групами: у порядку ускладнення їх форми (<i>і, и, ш, щ...І</i>,	інтонацією; <i>виділяє</i> на письмі звертання розділовими знаками: комою, знаком оклику; <i>стисує</i> текст із підручника, робочого зошита із дотриманням правил правопису і каліграфії; <i>звіряє</i> записане із зразком; <i>виправляє</i> допущені помилки; <i>записує</i> під диктування текст, складений зі слів, що пишуться за фонетичним принципом, за правилами, вивченими в 1-3 класах і визначеними програмою для самостійного застосування, а також слів, визначених програмою для запам'ятовування Учень/учениця: <i>самостійно контролює</i> виконання гігієнічних та технічних правил письма; <i>виконує</i> підготовчі вправи, зберігаючи однакову висоту, ширину, однаковий нахил елементів букв; <i>дотримується</i> належної висоти, ширини, нахилу великих і малих
---	--

<i>І, И, Ш...</i>), за початком написання букв (<i>с, о, а, д...С, О, Є, Е...</i>) висотою в 1/3 рядка, у піврядка та в 2/3 рядка. Удосконалення письма букв. Розвиток швидкості письма. Оформлення письмових робіт.	букв та пунктуаційних знаків (?!) у зошиті в одну лінійку; <i>безвідривно поєднує</i> складові елементи букв <i>н, р, ф</i>; <i>безвідривно поєднує</i> до 4 графем (<i>рин, лин, дре; мили, ориз, трив</i> тощо) у словах вправ підручника; <i>самостійно контролює</i> рухові дії у процесі такого письма; <i>прискорює письмо</i> в міру своїх можливостей, не змінюючи при цьому форми букв та їх поєднань; <i>розбірливо, охайно оформлює</i> письмову роботу в зошиті в одну лінію: <i>записує</i> слова у стовпчик; <i>підкреслює</i> умовними лініями слова – різні частини мови; <i>умовно позначає</i> морфеми;
--	--

III. Діяльнісна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до навчальних досягнень учня/учениці
1. Формування навчально-організаційних умінь і навичок (протягом року) Організація робочого місця. Організація навчальної діяльності. Взаємодія з іншими учасниками навчального процесу	Учень/учениця: <i>самостійно і своєчасно готується</i> до уроку; <i>підтримує порядок</i> на робочому місці; <i>визначає</i> під керівництвом учителя мету навчальної діяльності; <i>орієнтується</i> у тривалості часу, відведеному на виконання різних видів завдань; <i>планує</i> послідовність виконання завдання; <i>дотримується</i> встановленого порядку під час виконання самостійних завдань; <i>виконує</i> всі настанови вчителя; <i>слухає</i> й <i>аналізує</i> відповіді

2. Формування навчально-інформаційних умінь і навичок (протягом року) Робота з підручником. Користування додатковими навчальними посібниками. Спілкування у процесі навчання	однокласників; <i>співпрацює</i> з ними у парі, невеликій групі Учень/учениця: <i>орієнтується</i> в змісті підручника; <i>розуміє</i> умовні позначки; <i>знаходить</i> потрібний за змістом матеріал; <i>працює</i> з дидактичним, роздатковим матеріалом, у зошитах із друкованою основою; <i>користується</i> навчальними словниками; <i>говорить</i> в індивідуальному темпі, з відповідною інтонацією; <i>виділяє</i> нові факти, <i>розпізнає</i> невідоме, <i>відтворює</i> послідовність подій, <i>встановлює</i> причиново-наслідкові зв'язки у змісті прослуханого чи прочитаного тексту; <i>ставить</i> запитання до тексту, до пояснення вчителя, однокласникам під час опитування; <i>переказує</i> прочитане; <i>зв'язно й послідовно описує</i> побачене, почуте; <i>висловлює</i> власні міркування на доступні теми
3. Формування навчально-інтелектуальних і творчих умінь та навичок (протягом року) Виконання мисленнєвих операцій. Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових умовах (обставинах)	Учень/учениця: <i>виділяє</i> у предметах, мовних одиницях істотні ознаки, <i>розрізняє</i> серед них головні і другорядні; <i>порівнює</i> предмети, мовні одиниці за різними ознаками; <i>робить</i> висновок-узагальнення з допомогою вчителя; <i>добирає</i> факти, які підтверджують висловлену думку або суперечать їй; <i>застосовує</i> мисленнєві операції, мовні знання і мовленнєві вміння у творчих завданнях.

4. Формування контрольно-оцінювальних умінь і навичок (протягом року) Перевірка і самоперевірка усних висловлювань і письмових робіт. Оцінювання результатів навчання	Учень/учениця: <i>контролює</i> послідовність виконання завдання та його проміжні результати; <i>використовує</i> засвоєні способи перевірки орфограм; <i>знаходить</i> і <i>виправляє</i> орфографічні і пунктуаційні помилки; <i>перевіряє</i> результати навчання, застосовуючи алгоритми й пам'ятки; <i>висловлює</i> оцінні судження щодо якості усної відповіді, письмової роботи власної та однокласників
--	--

4 клас

119 годин

1-варіант

I семестр – 64 години (4 години на тиждень);

II семестр – 55 годин (3 години на тиждень)

2-варіант

3,5 години на тиждень, з них (0,5+0,5) один раз на

тиждень УРЗМ

У 4 класі завершується вивчення початкового курсу української мови. Учні мають не тільки здобути нові знання, уміння і навички в роботі над текстом, із граматики, фонетики, правопису та розвитку мовлення, а й систематизувати відомості з різних розділів мови, узагальнити і закріпити опрацьоване в 1–3 класах. Адже знання і мовленнєві вміння, набуті молодшими школярами в початкових класах, стануть основою для вивчення систематичного курсу рідної мови в основній і старшій структурних ланках загальноосвітньої школи.

Структурування курсу здійснено за принципом змістового узагальнення.

I. Мовленнєва змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до навчальних досягнень учня/учениці
------------------------------------	---

1. Говоріння (протягом року)

Регулювання дихання, сили голосу, темпу мовлення.

Складання діалогу за малюнком, описаною ситуацією — з опорою на допоміжні матеріали і без них.

Дотримання правил мовленнєвого етикету, культури спілкування.

Переказ (детальний або вибірковий) тексту з опорою на даний або колективно складений план, опорні сполучення слів, а також без опори на допоміжні матеріали.

Висловлення своєї думки про предмет почутого, обґрунтування її, доповнення тексту на основі особистого життєвого досвіду (використовуються тексти — розповіді, описи, есе, міркування).

Складання зв'язного висловлювання за малюнком, описаною ситуацією, з опорою на допоміжні матеріали (поданий зачин або кінцівку, опорні сполучення слів, даний або колективно складений план та ін.). Вираження свого ставлення до предмета висловлювання.

Оцінювання (з допомогою вчителя) сприйнятого діалогу або зв'язного висловлювання, відзначення в ньому достоїнств, пропозиції щодо доопрацювання, удосконалення.

Учень/учениця:

регулює дихання, силу голосу, темп мовлення залежно від ситуації мовлення і спілкування;

бере участь у створенні діалогу на задану тему, за ілюстрацією (з 5–6 реплік для двох учасників без урахування етикетних реплік початку і завершення діалогу) – одним із учасників діалогу може бути вчитель;

дотримується правил етикету, культури спілкування;

усно переказує текст (детально або вибірково), що належить до художнього або науково-популярного стилю;

висловлює власну думку з приводу почутого; *доповнює* почуте власними спостереженнями;

будує самостійне зв'язне висловлювання (усний твір) – за спостереженнями

в навколишньому; *ілюстрацією*, поданим зачином або кінцівкою, за опорними словами, за поданим або колективно складеним планом (есе—під керівництвом учителя); *використовує* виражальні засоби мови; *виражає* своє ставлення до висловлюваного;

дає загальну оцінку почутому діалогу або розповіді, опису чи міркуванню; *пропонує*, як можна його вдосконалити або доповнити.

Учень/учениця:

складає і записує 5-6 зв'язані між

2. Писемне мовлення

Складання і записування зв'язаних між собою речень, які описують зміст малюнка, частину інтер'єру класу, навчальну ситуацію на уроці, власні спостереження у природі, тощо. Складання і записування запитань на задану тему та відповідей на запитання, поставлені однокласником (учителем).

Робота з деформованим текстом: виявлення відсутніх абзаців, переставляння частин тексту, вилучення речень, які не відповідають темі, додавання кінцівки (заключного речення), заміна недоречно повторюваних слів, забезпечення зв'язку між реченнями та абзацами тексту.

Детальний та вибірковий переказ (розповідний текст з елементами опису або міркування) за колективно і самостійно складеним планом, з опорою на допоміжні матеріали, дотримуючись тричастинної структури висловлювання.

Самостійне складання письмового висловлювання на добре знайомі учням теми: про прочитаний твір, епізод переглянутого фільму, ситуації з життя класу або сім'ї та ін., використання виражальних засобів мови, виявлення свого ставлення до предмета висловлювання.

Складання записки, яка містить пояснення якогось факту, привітання, запрошення. Обговорення своїх письмових робіт

собою речення за змістом ілюстрації, навчальної ситуації, запропонованої вчителем; 3-4 запитання на задану тему, відповіді на запитання, поставлені однокласниками;

відновлює деформований з навчальною метою текст, удосконалює його за настановами вчителя;

пише переказ розповідного тексту з елементами опису або міркування за колективно або самостійно складеним планом з опорою на допоміжні матеріали (подані зачин або кінцівку, ключові словосполучення та ін.) з дотриманням тричастинної структури висловлювання, використанням виражальних засобів мови;

складає самостійне письмове висловлювання на добре знайомі учням теми: за прочитаним твором, епізодом з переглянутого фільму, ситуацією з життя класу, родини і т. ін.; *використовує* виражальні засоби мови; *записує* свою думку про предмет висловлювання;

складає записку з поясненням певного факту, привітання, запрошення; *бере участь* в обговоренні

у парах, невеликих групах; відзначення позитивних сторін роботи, висловлення порад щодо їх доопрацювання. Удосконалення написаного	письмових робіт у парах, групах; <i>відзначає</i> позитивні сторони, <i>висловлює</i> поради щодо можливого удосконалення тексту, спираючись на пам'ятку, підготовлену вчителем; <i>удосконалює</i> письмовий текст.
--	--

II. Мовна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до навчальних досягнень учня/учениці
1. Мова і мовлення Мова – жива скарбниця історії народу. Неперервне поповнення словникового складу мови. Старі й нові слова в мові. Культура мовлення і спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях	Учень/учениця: <i>пояснює</i> значення мови в житті народу; <i>упізнає</i> старі й нові слова в наукових і художніх текстах; <i>знає</i> основні ознаки культури усного і писемного мовлення; <i>володіє</i> лексичними засобами її вираження з огляду на ситуацію та учасників спілкування
2. Текст Закріплення поняття про будову текстів різних типів(опис, розповідь, есе). Тема і мета висловлювання. Заголовок. Визначення теми висловлювання, формулювання основної думки. Знаходження та інтонаційне виділення у реченнях тексту (монологічного і діалогічного) слів, найважливіших для висловлення думки. Спостереження над засобами зв'язку речень у тексті. Лексичні засоби для зв'язку речень у тексті. Поділ тексту на частини, складання плану з допомогою вчителя та самостійно.	Учень/учениця: <i>знаходить</i> у тексті зачин, основну частину, кінцівку (завершення); <i>самостійно формулює</i> тему і мету (основну думку) тексту; <i>добирає заголовок</i>, який відповідає темі або основній думці тексту; <i>виявляє</i> в тексті слова, які містять важливі відомості тексту; <i>зв'язує</i> два речення за допомогою особових займенників (<i>він, цей, такий</i> у різних родах і числах), слів <i>тоді, спочатку, потім, по-перше, по-друге, нарешті</i> тощо; <i>ділить</i> текст на частини за

Спостереження за роллю абзаців. Спостереження за особливостями змісту та побудови тексту-міркування: наявність певного твердження, доказів та висновків. Побудова тексту-міркування, добір переконливих доказів, формулювання висновку. Складання художніх та науково-популярних описів. Вправи на порівняння художнього і науково-популярного описів. Вправляння у написанні замітки до стінгазети, листа	поданим планом і самостійно у процесі навчальної роботи; <i>записує</i> кожную частину тексту з абзацу; <i>аналізує</i> в навчальній роботі тексти-міркування; <i>виявляє</i> в текстах-міркуваннях твердження, доказ та висновки; <i>будує</i> в навчальній роботі тексти-міркування; <i>бере участь</i> у їх удосконаленні; <i>аналізує</i> в навчальній роботі тексти-описи; <i>виявляє</i> слова, які характеризують істотні ознаки описуваних предметів, явищ; <i>бере участь</i> у порівнянні однотемних текстів-описів художнього і науково-популярного стилів; <i>робить спробу написати</i> замітку до класної (шкільної) стінгазети; <i>пише</i> лист, адресований близькій людині, ровеснику тощо
3. Речення Повторення й узагальнення вивченого про види речень за метою висловлювання, про головні і другорядні члени речення. Встановлення зв'язку слів у реченнях: виділення головних і другорядних членів. Визначення, за допомогою чого зв'язуються слова (за допомогою закінчень і прийменників, тільки закінчень). Поширення речень словами та словосполученнями. Складання речень за зразком, за схемою. Відновлення змісту деформованих речень. Поняття про однорідні члени речення. Головні і другорядні однорідні члени речення. Спостереження за вживанням речень з однорідними членами в тексті. Кома при однорідних членах	Учень/учениця: <i>дає визначення</i> речень за метою висловлювання; <i>розрізняє</i> на слух і на письмі розповідні, питальні і спонукальні речення; <i>розрізняє</i> серед них окличні і неокличні; <i>знаходить</i> головні і другорядні члени речення у найпростіших випадках; <i>встановлює</i> логіко-граматичні зв'язки між членами речення за допомогою питань; <i>поширює</i> речення словами і словосполученнями; <i>складає</i> речення за поданими графічними схемами; <i>відновлює</i> зміст деформованих речень; <i>виявляє</i> в реченні однорідні члени (головні і другорядні); <i>виконує</i> навчальні вправи з реченнями з однорідними членами; <i>вживає</i> кому при однорідних членах речення в навчальних вправляннях;

речення. Поеднання однорідних членів за допомогою інтонації, сполучників. Інтонація перелічування та протиставлення. Складання речень з однорідними членами, поширення їх залежними словами; використання речень з однорідними членами у побудові текстів. Граматичні питання до однорідних членів речення 4. Слово. Значення слова. Частини мови Повторення й узагальнення знань і вмінь учнів про: лексичне значення слова; морфемну будову слова; розрізнення слів, що належать до гнізда спільнокореневих, і форм одного з таких слів. Спостереження за словами, що відповідають на питання <i>хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять? скільки? котрий? котра? котре? котрі? де? коли? як?</i>, а також за службовими словами, до яких не можна поставити питання (<i>і, та, на, від, але</i> тощо). Іменник Розширення уявлень про лексичне значення іменника (слова з абстрактним значенням: <i>радість, сум, сміливість</i> тощо). Іменники-синоніми, іменники-антоніми, багатозначність окремих іменників. Вживання іменників у	<i>поєднує</i> однорідні члени речення сполучниками <i>і, та, а, але</i> (без повторення); <i>складає</i> речення з однорідними членами, <i>поширює</i> їх залежними словами (добирає прикметники, що характеризують однорідні слова-іменники тощо); <i>правильно інтонує</i> речення з перелічуванням та протиставленням; <i>будує</i> речення з однорідними членами за зразком, за поданими схемами Учень/учениця: <i>знає</i> значущі частини слова: закінчення, частини основи – корінь, суфікс, префікс; <i>розбирає</i> самостійно слова прості за будовою(окрім дієслів); <i>розрізняє</i> спільнокореневі слова та форми того самого слова; <i>ділить на групи</i> слова, що відповідають на питання різних частин мови (серед них числівники, прислівники – без уживання термінів). Учень/учениця: <i>відносить</i> до іменників слова з абстрактним значенням, які відповідають на питання <i>що?</i>; <i>добирає</i> до поданого іменника 2-3 синоніми, антонім; <i>розкриває</i> значення (2-3) багатозначного іменника, <i>вводить</i> його в словосполучення, речення (у процесі виконання навчальних
---	--

прямому і переносному значеннях. Спостереження за точним і влучним вживанням з ряду синонімів тих слів, які найбільше відповідають змістові. Рід іменників. Віднесення іменника до одного з родів. Змінювання іменників за числами і відмінками. Формування умінь ставити іменники в початкову форму. Зміна приголосних [г], [к], [х] на [з'], [ц'], [с'] перед закінченням -і в іменниках різного роду. Спостереження за явищами чергування кореневих [і] з [е], [о] в окремих іменниках жіночого та чоловічого родів з основою на приголосний. Закінчення іменників жіночого роду на -а в родовому відмінку однини з основою на твердий і м'який приголосний та на [ж, ч, ш]. Закінчення іменників в орудному відмінку однини: закінчення -єю в іменниках жіночого роду з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення -єю в іменниках на -ія; закінчення -ем в іменниках чоловічого роду з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення -єм в іменниках з основою на [й]. Практичне засвоєння правопису закінчень найуживаніших іменників чоловічого роду на -ар, -яр. Спостереження над паралельними закінченнями іменників чоловічого роду – назв істот у давальному і місцевому відмінках однини.	вправ); <i>визначає</i> рід і число іменників; <i>змінює</i> іменники за числами і відмінками; <i>визначає</i> початкову форму іменника (називний відмінок однини), відмінок іменника в реченні у формі колективної навчальної роботи під керівництвом учителя; <i>змінює</i> в процесі словозміни іменників приголосні [г], [к], [х] перед -і на м'які [з'], [ц'], [с']; голосний [і] на [о], [е]; <i>відображає</i> ці звукові явища на письмі (<i>нога – нозі, яблуко – в яблуці, рух – у русі</i>); (<i>ніч – нечі, ніч – ночі, ночей, стіл – стола</i>); <i>вживає</i> у процесі виконання навчальних вправ: у родовому відмінку іменників жіночого роду на -а закінчення -и, -і (<i>стіни, пісні, межі, кручі, груші</i>); в орудному відмінку однини в іменниках чоловічого та жіночого роду з основою на м'який приголосний та [ж, ч, ш] закінчення -єю (<i>землею, межею, кручею, тишею</i>); -ем (<i>конем, ножем, мечем, споришем</i>); закінчення -єю в іменниках жіночого роду на -ія (<i>лінія – лінією</i>); закінчення -єм в іменниках чоловічого роду на [й] (<i>гай – гаєм</i>); <i>перевіряє</i> за словником закінчення в родовому й орудному відмінках іменників на -ар, -яр (<i>вівчарем, слюсарем, школярем, але маляром, столяром</i>); <i>використовує</i> у мовленні паралельні форми іменників чоловічого роду – назв істот у давальному і місцевому відмінках однини (<i>братові і брату, батькові і батьку, Василю і Василю</i>).
---	--

Форми іменників жіночого роду з основою на приголосний в орудному відмінку однини. Спостереження за закінченнями іменників у множині (таблиця відмінювання). Вправи на вживання правильних відмінкових закінчень іменників у множині. Розвиток умінь правильно використовувати прийменники з іменниками в різних відмінках. Засвоєння літературних форм іменників у місцевому відмінку множини з прийменником по Прикметник Розвиток умінь упізнавати прикметники в тексті, спостереження за їх роллю у мовленні. Прикметники-синоніми та прикметники-антоніми. Уживання прикметників у прямому та переносному значеннях. Спостереження за вживанням прикметників у текстах різних стилів: художньому і науковому (без термінів). Змінювання прикметників за родами та числами у сполученні з іменниками. Родові закінчення прикметників. Розрізнення роду і числа прикметників у сполученнях з іменниками.	<i>Вживає</i> подвоєні букви на позначення м'яких приголосних перед закінченням <i>—ю</i> з основою на приголосний(<i>тінню, молоддю</i>); <i>не вживає</i> подвоєння в іменниках зі збігом приголосних в основі (<i>радістю, щирістю</i>) у процесі виконання навчальних вправ; <i>користується</i> навчальною таблицею відмінювання іменників у множині у процесі виконання вправ на практичне засвоєння відмінкових закінчень іменників; <i>правильно вживає</i> прийменники з іменниками в окремих відмінках; <i>уживає</i> літературні форми закінчень <i>-ах (-ях)</i> іменників у місцевому відмінку множини (<i>по вікнах, по деревах, по дорогах, на полях</i>). Учень/учениця: <i>відносить</i> до прикметників слова, що означають різні ознаки предметів; <i>добирає</i> до поданого прикметника 2-3 синоніми, антонім; <i>пояснює і вживає</i> у мовленні прикметники у прямому і переносному значеннях у художніх і науково-популярних текстах; <i>змінює</i> прикметники за числами і в однині за родами; <i>визначає</i> рід і число прикметника за родом зв'язаного з ним іменника та за характерним закінченням; <i>користується</i> таблицею відмінювання прикметників, поданою в підручнику, у процесі
--	---

Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками (таблиця відмінювання) в однині та множині. Граматичне питання до прикметника у сполученні з іменником. Зіставлення закінчень прикметників з основою на твердий та м'який приголосний в однині і множині. Побудова сполучень слів і речень з прикметниками в різних відмінкових формах, введення їх у текст. Визначення відмінків прикметників за відмінками іменників. Вимова і написання найуживаніших прикметників на <i>-ський, -цький, -зький</i>. Уживання <i>ь</i> перед закінченнями прикметників у родовому, давальному, орудному та місцевому відмінках однини. Вживання відмінкових форм прикметників у множині. Закінчення <i>-і</i> у називному відмінку множини (вимова та правопис)	виконання навчальних вправ на практичне засвоєння відмінкових закінчень прикметників; <i>зіставляє і розрізняє</i> відмінкові закінчення прикметників з орієнтацією на твердий і м'який приголосний основи; <i>визначає</i> в процесі виконання навчальних вправ відмінки прикметників за відмінками іменників (на основі встановлення зв'язку слів у реченні); <i>дотримується</i> правил вимови і написання прикметників на <i>-ський, -цький, -зький</i>; <i>вживає</i> букву <i>ь</i> для позначення м'якості кінцевого приголосного основи у відмінкових формах прикметників (<i>синьої, давнього, братньою, літньому, у могутньому</i>); <i>дотримується</i> м'якої і пом'якшеної вимови кінцевих приголосних основи прикметників у називному відмінку множини (<i>хороші, далекі</i>)
Числівник Загальне уявлення про числівник як частину мови. Вимова і правопис найуживаніших числівників, уживання їх у мовленні. Практичне засвоєння вимовляння і письма та відмінкових форм окремих числівників (11, 14, 16, 50, 60, 70, 80, 1000). Питання до кількісних і порядкових числівників. Словесні формули на означення	Учень/учениця: <i>впізнає</i> серед слів числівники, <i>ставить</i> до них питання <i>скільки? котрій? котра? котре? котрі?</i> <i>правильно</i> вимовляє і <i>пише</i> числівники, передбачені програмою для 1-4 класів, форми родового відмінка числівників 50-80 (<i>п'ятдесяти, шістдесяти, сімдесяти, вісімдесяти</i>) та на позначення дат (<i>восьме лютого</i>); <i>ставить питання</i> до кількісних і порядкових (без уживання термінів) числівників; <i>уживає</i> правильні форми (за зразком у підручнику, поданим

показників часу протягом доби Займенник Поняття про займенник як частину мови. Спостереження за роллю різних займенників у тексті. Особові займенники. Займенники 1-3-ої особи однини і множини. Їх значення, синтаксична роль. Відмінювання особових займенників. Уживання займенників з прийменниками. Побудова сполучень слів і речень із займенниками в різних формах. Вправи на використання займенників для зв'язку речень у текстах. Удосконалення текстів, шляхом використання займенників замість лексичних повторів. Дієслово Повторення вивченого про дієслово (питання, значення, роль у реченні, зв'язок з іменниками). Узагальнення і розширення уявлень про лексичне значення дієслів. Спостереження за дієсловами різних семантичних груп. Дієслова-синоніми, дієслова-антоніми, багатозначні дієслова. Вживання дієслів у прямому і переносному значеннях. Спостереження за роллю дієслів у	учителем) на означення часу протягом доби; <i>будує</i> словосполучення з числівниками за зразком, підстановочною таблицею Учень/учениця: <i>упізнає</i> серед слів займенники, які вказують на предмети, їх ознаки, кількість, але не називають їх; <i>ставить</i> питання до займенників; <i>упізнає</i> на слух і в текстах особові займенники; <i>пояснює</i> їх лексичне значення, роль у реченні; <i>відмінює</i> особові займенники за зразком; <i>користується</i> навчальною таблицею для визначення відмінків займенників у реченні; <i>дотримується</i> правила вживання займенників із прийменниками; <i>будує</i> словосполучення і речення з особовими займенниками; <i>використовує</i> займенники для зв'язку речень у тексті, з метою уникнення лексичних повторів. Учень/учениця: <i>відносить</i> до дієслів слова, що означають різні дії; <i>пояснює</i> лексичні значення дієслів; <i>добирає</i> дієслова до груп з різними лексичними значеннями (<i>руху, праці, спілкування, сприймання, явищ природи</i> тощо); <i>добирає</i> до поданого дієслова 2-3 синоніми, антонім; <i>пояснює</i> пряме і переносне значення дієслів, 2-3 значення багатозначного дієслова, вводячи їх у словосполучення, речення, зв'язні висловлювання;
---	---

текстах розповідного та описового характеру. Розвиток умінь вибирати з ряду дієслів те дієслово, яке найбільш відповідає мовній ситуації, уникати одноманітності у використанні дієслів в усних і письмових навчальних висловлюваннях різних типів. Неозначена форма дієслова (початкова форма). Спостереження за вживанням дієслів неозначеної форми у приказках і прислів'ях, порадах, інструкціях. Побудова порад, інструкцій. Часи дієслова. Змінювання дієслів за часами і числами. Дієслова на -ся (літературна вимова і правопис). Спостереження за значенням дієслів на -ся у тексті. Утворення (за зразком) різних форм дієслів на -ся і вживання їх у реченнях, мовленні Прислівник Поняття про прислівник як частину мови (значення, питання, роль у реченні, зв'язок з дієсловами). Незмінюваність — основна граматична ознака прислівників.	<i>використовує</i> дієслова в навчальних вправах, у текстах розповідного та описового типу; <i>добирає</i> з-поміж поданих дієслів те, що найбільш відповідає мовленнєвій ситуації; <i>уникає</i> одноманітності у використанні дієслів із значенням руху, мовлення та ін.; <i>впізнає</i> на слух та в письмових текстах неозначену форму дієслова; <i>добирає</i> неозначену форму до дієслів, поданих в інших формах; <i>використовує</i> неозначену форму у побудові навчальних текстів-інструкцій, порад; <i>визначає</i> час дієслова у реченнях, тексті; <i>змінює</i> дієслова за часами і числами, <i>вживає</i> ці дієслівні форми у своєму мовленні; <i>дотримується</i> літературної вимови і правопису дієслів на -ся; <i>утворює і пояснює</i> (за зразком) значення дієслів на -ся; <i>вживає</i> їх у побудові речень, у зв'язному мовленні Учень/учениця: <i>розрізняє</i> серед поданих слів прислівники; <i>знає</i> їх основну граматичну ознаку — незмінюваність; <i>ставить</i> до них питання; <i>зв'язує</i> їх із дієсловами в словосполучення, <i>вводить</i> у
---	--

Прислівники, близькі і протилежні за значенням. Поширення речень (тексту) прислівниками. Побудова речень з однорідними членами, вираженими прислівниками. Спостереження за роллю прислівників у тексті. Вибір із поданих прислівників тих, які найбільше відповідають меті та типу висловлювання. Уживання прислівників під час побудови текстів. 5. Повторення вивченого у початкових класах (4 години) Виконання навчальних і контрольних завдань. 6. Правопис (протягом року) Український алфавіт. Робота з орфографічним та іншими навчальними словниками. Використання орфографічного словника для перевірки закінчення іменників чоловічого роду з основою на приголосний у родовому відмінку. Правопис іменників, у яких при змінюванні кінцеві приголосні основи [г], [к], [х] перед закінченням –і змінюються на [з'], [ц'], [с']; кореневий [і] в окремих іменниках чоловічого і жіночого роду змінюється на [е], [о].	речення; <i>поширює</i> речення найуживанішими прислівниками; <i>добирає</i> до поданого прислівника синоніми й антонім; <i>будує</i> речення з однорідними членами, вираженими прислівниками; <i>пояснює</i> значення прислівників у тексті; <i>вибирає</i> з-поміж поданих прислівник, який найбільше відповідає змісту речення, тексту. Учень/учениця: <i>застосовує</i> здобуті протягом навчання в початкових класах мовні знання і мовленнєві вміння у процесі виконання навчальних і контрольних завдань. Учень/учениця: <i>знає напам'ять</i> українську абетку (алфавіт); <i>називає</i> букви на позначення голосних і приголосних звуків, парних дзвінких і глухих приголосних; <i>розташовує</i> 10-12 слів у списку за абеткою (алфавітом), орієнтуючись на другу і третю літери у слові; <i>знаходить</i> потрібне слово в навчальному словнику; <i>користується</i> орфографічним словником для перевірки закінчення іменників чоловічого роду на приголосний у родовому відмінку (<i>будинку</i>, а не <i>будинка</i>, <i>котяга</i>, а не <i>котягу</i>); <i>відображає</i> на письмі явища чергування приголосних [г], [к], [х] із [з'], [ц'], [с'] та голосного [і] з [е], [о] (<i>нога</i> – на <i>нозі</i>, <i>яблуко</i> – в <i>яблуці</i>, <i>рух</i> – у <i>русі</i>) (<i>піч</i> – <i>пéчі</i>, <i>ніч</i> – <i>но́чі</i>, <i>ночéй</i>, <i>кінь</i> – <i>ко́ня</i>);
--	--

Правопис закінчень іменників жіночого роду на <i>-а</i> в родовому відмінку однини з основою на твердий і м'який приголосний та на [ж], [ч], [ш]. Правопис закінчень іменників в орудному відмінку однини: закінчення <i>-єю</i> в іменниках жіночого роду з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення <i>-єю</i> в іменниках на <i>-ія</i>; закінчення <i>-ем</i> в іменниках чоловічого роду з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення <i>-єм</i> в іменниках з основою на [й]. Практичне засвоєння правопису закінчень найуживаніших іменників чоловічого роду на <i>-ар</i>, <i>-яр</i>.	<i>вживає</i> у процесі виконання навчальних вправ: у родовому відмінку іменників жіночого роду на <i>-а</i> закінчення <i>-и -і</i> (<i>стіни, пісні, межі, кручі, груші</i>); в орудному відмінку однини в іменниках чоловічого та жіночого роду з основою на м'який приголосний та [ж], [ч], [ш] закінчення <i>-єю</i> (<i>землею, межею, кручею, тишею</i>); <i>-ем</i> (<i>конем, ножем, мечем, споришем</i>); закінчення <i>-єю</i> в іменниках жіночого роду на <i>-ія</i> (<i>лінія – лінією</i>); закінчення <i>-єм</i> в іменниках чоловічого роду на [й] (<i>гай – гаєм</i>); <i>перевіряє</i> за словником закінчення в родовому й орудному відмінках іменників на <i>-ар</i>, <i>-яр</i> (<i>вівчарем, слюсарем, школярем, але маляром, столяром</i>); <i>дотримується</i> правил написання іменників жіночого роду з основою на приголосний в орудному відмінку однини (<i>сіль-сіллю; честь-честю</i>).
Правопис іменників жіночого роду з основою на приголосний в орудному відмінку однини.	
Правопис відмінкових закінчень іменників у множині.	<i>користується</i> навчальною таблицею відмінювання іменників у множині у процесі виконання вправ на практичне засвоєння відмінкових закінчень іменників;
Закінчення іменників у місцевому відмінку множини.	<i>вживає</i> закінчення <i>-ах (-ях)</i> в іменниках місцевого відмінка множини (<i>по вікнах, по деревах, на морях, по нóчах, на гóрах</i>);
Уживання <i>ь</i> перед закінченнями прикметників у родовому, давальному, орудному та місцевому відмінках однини.	<i>уживає</i> букву <i>ь</i> для позначення м'якості кінцевого приголосного основи у відмінкових формах прикметників (<i>синьої, давнього, братньої, літньому, у могутньому</i>); <i>дотримується</i> правила написання
Правопис закінчення <i>-і</i> у	

прикметниках називного відмінка множини.	прикметників у називному відмінку множини (із закінченням -і);
Правопис найуживаніших числівників.	<i>правильно записує</i> числівники 11, 14, 16, 50, 60, 70, 80, 1000; форми родового відмінка числівників 50-80 (<i>п'ятдесяти, шістдесяти, сімдесяти, вісімдесяти</i>);
Роздільне написання прийменників із займенниками.	<i>пише</i> займенники окремо від прийменників;
Вживання приставної букви н у займенниках 3-ї особи після прийменників.	<i>уживає</i> приставну літеру н після прийменників у займенниках 3-ї особи (<i>біля нього, з нею, при них та ін.</i>);
Закріплення правопису не з дієсловами.	<i>знає і дотримується</i> правила окремого написання не з дієсловами;
Правопис дієслів на –ся.	<i>дотримується</i> правила правопису дієслів на -ся;
Практичне ознайомлення з правописом найуживаніших прислівників.	<i>дотримується</i> правил правопису найуживаніших прислівників, зокрема, передбачених програмою для запам'ятовування;
Використання орфографічного словника для перевірки правильного написання прислівників.	<i>використовує</i> орфографічний словник для перевірки правильного написання прислівників у процесі виконання навчальних вправ і творчих робіт;
Розділові знаки в кінці речень.	<i>правильно вживає</i> розділові знаки в кінці речень;
Списування навчальних друкованих і рукописних текстів з дотриманням правил оформлення письмових робіт.	<i>стисує</i> рукописний і друкований текст; <i>дотримується</i> правил оформлення письмової роботи, правил правопису і каліграфії; <i>зіставляє</i> написане зі зразком, <i>виправляє</i> допущені помилки; <i>записує</i> під диктування текст, який складається зі слів, що пишуться за фонетичним принципом та за правилами, вивченими в 2-4 класах і визначеними програмою для самостійного застосування учнями, а також за правилами, які були опрацьовані на уроках з
Письмо під диктування слів, речень, текстів за орфографічними правилами, вивченими в 2-4 класах. Контрольний диктант.	

Слова, значення, вимову і написання яких учні протягом навчального року мають запам'ятати: <i>аеропорт, ввечері, вдень, взімку, вісімдесяти, влітку, восені, вперед, вранці, врівноваженість, вчора, гардероб, держава, дисципліна, життєрадісний, ззаду, кілометр, ліворуч, мізінець, мільйон, назад, напам'ять, наполегливість, океан, оптимізм, поперед, посередині, праворуч, п'ятдесяти, п'ятсот, сімдесяти, спільнота, справедливість, температура, тепер, творчість, трамвай, тролейбус, футбол, шеренга, шістнадцять, шістдесяти, шістсот, щогодини, щотижня</i> (45 слів). 7. Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт (протягом року) Технічні навички. Графічні навички. Закріплення й удосконалення письма великих, малих букв та пунктуаційних знаків. Індивідуальні особливості письма.	допомогою вчителя; слова, передбачені програмою 1-4 класів для запам'ятовування; <i>правильно тлумачить, вимовляє і пише</i> слова, передбачені програмою для 1-3 та для 4 класу. Учень/учениця: <i>дотримується</i> гігієнічних та технічних правил письма; <i>вільно рухає</i> пальцями і передпліччям під час письма у рядку; <i>пише правильно</i> букви, їх поєднання, пунктуаційні знаки; <i>акуратно виправляє</i> нерозбірливі форми графем та їх поєднання; <i>безвідривно поєднує</i> елементи букв <i>х, ж, ю</i>; <i>змінює</i> форми букв, їх поєднань, пунктуаційних знаків, зберігаючи розбірливість письма; <i>безвідривно поєднує</i> до 6 графем (<i>сир, вуж, день, глум; злива, земля; очерет, апетит</i> тощо) у словах вправ підручника та інших посібників; <i>прискорює</i> письмо у межах своїх
--	--

Розвиток швидкості письма.	фізіологічних можливостей, зберігаючи його розбірливість та дотримуючись гігієнічних і технічних правил;
Оформлення письмових робіт.	<i>оформлює</i> письмову роботу правильно, охайно.

IV. Діяльнісна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до навчальних досягнень учня/учениці
1. Формування навчально-організаційних умінь і навичок (протягом року) Організація робочого місця. Організація навчальної діяльності. Взаємодія з іншими учасниками навчального процесу	Учень/учениця: <i>своєчасно</i> готується до уроку; <i>тримає в порядку</i> своє робоче місце та навчальне приладдя; <i>визначає</i> під керівництвом учителя мету навчання; <i>дотримується</i> режиму навчальної діяльності; <i>працює</i> швидко і зосереджено; <i>приступає</i> до виконання самостійної роботи після її обдумування; <i>раціонально розподіляє</i> час для виконання певної роботи; <i>цінує</i> час – власний та інших людей; <i>виконує</i> всі настанови вчителя; <i>слухає</i> і <i>коментує</i> відповіді однокласників; <i>взаємодіє</i> з іншими учасниками навчальної діяльності (у парі, малій групі)
2. Формування навчально-інформаційних умінь і навичок	Учень/учениця:

(протягом року) Робота з підручником. Користування додатковими навчальними посібниками. Спілкування у процесі навчання	<i>орієнтується</i> в методичному апараті підручника (<i>розуміє</i> значення всіх символів, кольорових шрифтових позначень); <i>швидко знаходить</i> потрібний матеріал; <i>працює</i> з навчальними посібниками, роздатковим матеріалом; <i>користується</i> довідниковою літературою (навчальними словниками, довідниками тощо); <i>шукає</i> нову інформацію в різних джерелах; <i>розповідає</i> чітко, послідовно; <i>міркує</i> взаємопов'язаними судженнями в ході монологічного повідомлення; <i>відтворює</i> інформацію з елементами логічної обробки матеріалу (виділення основної думки, встановлення зв'язку між відомим і невідомим матеріалом тощо); <i>спілкується</i> належним чином під час виконання групових і колективних завдань
3. Формування навчально-інтелектуальних і творчих умінь та навичок (протягом року) Виконання мисленнєвих операцій. Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових ситуаціях	Учень/учениця: <i>визначає</i> головне; <i>самостійно робить</i> висновок із пояснення вчителя; <i>користується</i> порівнянням та аналогією як засобами встановлення нових ознак і якостей; <i>класифікує</i> і <i>групує</i> вивчений матеріал; <i>знаходить</i> і <i>пояснює</i> причиново-наслідкові зв'язки; <i>користується</i> прийомами осмисленого запам'ятовування (план, опорні слова); <i>висловлює</i> аргументовані критичні судження; <i>доводить</i> правильність певного судження та власної думки; <i>виконує</i> творчі завдання; <i>застосовує</i> мисленнєві операції, мовні знання і мовленнєві вміння в життєвих ситуаціях для

4. Формування контрольно-оцінювальних умінь і навичок (протягом року) Перевірка і самоперевірка усних висловлювань і письмових робіт. Оцінювання результатів навчання	розв’язання важливих проблем Учень/учениця: <i>використовує</i> засвоєні способи перевірки орфограм; <i>знаходить і виправляє</i> граматичні та стилістичні помилки; <i>контролює</i> послідовність виконання роботи за самостійно складеним планом; <i>здійснює</i> взаємоперевірку; <i>оцінює</i> усні відповіді, письмові роботи – власні та однокласників; <i>висловлює</i> оцінні судження
---	---